

Робърт Кейган

Завръщането на историята и края на мечтите — Моята библиотека

Информация [\(Прескачане на информацията\)](#)

- Оригинално заглавие: *The Return of History and the End of Dreams*, 2008 (Пълни авторски права)
- Превод от английски: Гергана Цветкова, 2008 (Пълни авторски права)
- Етикети: Документална литература, История
- Все още не са дадени читателски мнения за произведението
- Оценка: 5 (× 1 глас)

Допълнителна информация [\(Прескачане на допълнителната информация\)](#)

Сканиране и разпознаване: nb, 2009

Редакция: tsveti_lg, 2009

Форматиране: ultimat, 2009

Издание:

Робърт Кейган. Завръщането на историята и края на мечтите

„Обсидиан“, София, 2008

Техн. редактор: Людмил Томов

Редактор: Кольо Коев

Худ. оформление: Николай Пекарев

Коректор: Петя Калевска

ISBN 978–954–769–186–5

[\(Прескачане на съдържанието\)](#)

Съдържание

- 1
- [Надежди и мечти](#)
- [Национализмът на великите сили се завръща](#)
- [Възходът на Русия](#)
- [Възходът на Китай](#)
- [Япония: Връщане към нормалност](#)
- [Индия и аргументът на силата](#)
- [Иран и регионалната хегемония](#)
- [Амбициозната суперсила](#)
- [Оста на демокрацията и сдружението на автократите](#)
- [Безнадеждната мечта на радикалния ислям](#)
- [Пороците и добродетелите на американската хегемония](#)
- [Към „концерт“ между демокрациите](#)
- [Заклучение](#)
- [Путин прави своя ход](#)

На баща ми

Светът отново е нормален. Първите години след края на Студената война разкриха измамната мимолетна картина на нов международен ред, в който националните държави израстват заедно или изчезват, идеологическите конфликти отшумяват, културите се смесват, а търговията и комуникациите стават все по-свободни. Съвременният демократичен свят искаше да повярва, че края на Студената война е край не само на един стратегически и идеологически конфликт, а и на стратегическия и идеологическия конфликт изобщо. Хората и техните лидери копнееха за един „променен свят“^[1].

Но това беше мираж. Светът не се бе променил. На повечето места националните държави са все така силни — такива са и националистическите амбиции,

страстите и съперничеството между нациите, моделирали историята. Съединените щати все още са единствената суперсила. Но международното съперничество между великите сили се завърна в лицето на Русия, Китай, Европа, Япония, Индия, Иран, Съединените щати и останалите борещи се за регионално надмощие. Борбите за позиции и влияние в света отново се превърнаха в основна характеристика на международната сцена. Появи се пак и старото съперничество между либерализма и автократията, като големите световни сили все повече се групират според характера на режима си. Избухна и една още по-стара борба между радикалните ислямисти и съвременните светски култури и сили, които според ислямистите са проникнали в техния ислямски свят и са го завладели и омърсили. С комбинирането и сблъскването на тези три битки обещанието за нова епоха на международно сближаване все повече угасва. Въстъпихме в епоха на раздалечаване.

Тъй като мечтите, свързани с епохата след Студената война, постепенно се изпаряват, демократичният свят трябва да реши как да отговори. В последните години, докато автократиите на Русия и Китай се надигат, а радикалните ислямисти неотклонно налагат насилие, демокрациите остават разделени и объркани от проблеми — както дълбоки, така и незначителни. Те поставят под съмнение собствените си цели и морал, спорят по проблемите на силата и етиката и сочат една на друга взаимните си неуспехи. Липсата на единство отслаби и деморализира демокрациите в момент, в който те не могат да си позволят това. Историята се завърна и за да я моделират, те трябва да се обединят или други ще го сторят вместо тях.

Надежди и мечти

В началото на 90-те години на ХХ в. оптимизмът беше разбираем и почти повсеместен. Рухването на империята на комунизма и видимото възприемане на демокрацията от страна на Русия като че ли предвещаваха нова епоха на глобално сближаване. Големите противници от времето на Студената война изведнъж започнаха да споделят много общи цели, сред които и желанието за икономическа и политическа интеграция. Дори след политическото насилие, чието начало бе поставено на площад „Тянанмън“ през 1989 г., и обезпокоителните признаци на нестабилност в Русия след 1993 г. повечето американци и европейци продължиха да вярват, че Китай и Русия са поели по пътя на либерализма. Елцинова Русия изглеждаше решена да следва либералния модел на политическа икономия и да върви към по-тясна интеграция със Запада. Породи се надеждата, че ангажираността на китайското правителство с икономическото отваряне на страната неизбежно ще доведе и до политическо отваряне, все едно дали китайските лидери го желаят, или не.

Подобен детерминизъм бе характерен за мисленето след Студената война. Широко разпространено бе убеждението, че в условията на глобализирана икономика държавите нямат друг избор, освен да се либерализират първо икономически и после политически, ако искат да са конкурентоспособни и да оцелеят. В процеса, в който националните икономики вървят към все по-висок доход на глава от населението, нарастващата средна класа ще настоява за по-голяма юридическа и политическа власт, която управляващите би трябвало да й предоставят, ако искат нацията им да просперира. Тъй като демократичният капитализъм е най-успешният модел за развиващи се общества, в крайна сметка всички общества ще изберат именно този път. В борбата на идеите либерализмът триумфира. Или, според

известните думи на Франсис Фукуяма, „в края на историята вече няма сериозни идеологически съперници на либералната демокрация“^[2].

Икономическият и идеологическият детерминизъм от първите години след края на Студената война породи две основни допускания, които повлияха както върху политиките, така и върху очакванията. Първото се изразяваше в непоколебимата вяра в неизбежността на човешкия прогрес, убеждението, че историята се движи само в една посока — убеждение, родено от Просвещението и сломено от жестокостта на XX в., но съживено с падането на комунизма. Второто се състоеше в предписанието за търпение и сдържане. Смяташе се, че е по-добре, вместо да бъдат конфронтирани и предизвиквани, автократиите да бъдат оплетени в глобалната икономика, да се подкрепя върховенството на закона и изграждането на по-силни държавни институции, а неизбежните сили на човешкия прогрес да бъдат оставени да сътворят своето чудо.

В условията на един свят, обединен около принципите на либерализма, голямата задача на епохата след края на Студената война беше създаването на по-съвършена международна система от закони и институции, с което да се сбъднат пророчествата на Просвещението, датиращи още от XVII и XVIII в. Един свят на либерални държави би бил свят без война — точно както си го е представял Кант. В новата глобализирана епоха свободният поток на стоки и идеи би бил противоотровата за конфликта между хората. Както твърди Монтезкьо: „Мирът е естествено следствие на търговията.“^[3] Тази стара мечта на Просвещението изведнъж започна да изглежда осъществима, тъй като едновременно с очевидния триумф на международния либерализъм геополитическите и стратегическите интереси на великите световни сили като че ли започнаха да се сближават. През 1991 г. президентът Джордж Х. У. Буш заговори за „нов световен ред“, в който „страните на изток и запад, на север и на юг могат да просперират и

да живее в хармония“, в който „върховенството на закона измества закона на джунглата“, в който нациите „осъзнават, че споделят отговорността за свободата и справедливостта“. Това е „свят, твърде различен от онзи, който познаваме“^[4].

Светът изглеждаше различен най-вече защото Съветският съюз бе различен. Никой нямаше дори и да си помисли, че историята е стигнала до своя край, ако комунистическият Съветски съюз не бе загинал и не бе преобразуван така неочаквано и драматично след 1989 г. Трансформацията на съветската, а после и на руската външна политика бе забележителна.

„Мирното влияние на либералните идеи“ напълно промени руската перспектива към света — или поне така изглеждаше.^[5] Още през последните години на Студената война привържениците на „новото мислене“ призоваваха към сближаване и събаряне на бариерите между Изтока и Запада, към всеобщто възприемане на така наречените от Михаил Горбачов „универсални ценности“. После, в началните години от управлението на Елцин и по времето на външния министър Андрей Козирев, Русия изглеждаше решена да влезе в постмодерна Европа. Москва вече определяше интересите си от гледна точка не на територия или традиционни сфери на интерес, а на икономическа интеграция и политическо развитие. Тя се отказа от регионалната хегемония, оттегли войските си от съседните страни, съкрати бюджета за отбрана, потърси съюз с европейските сили и Съединените щати и като цяло формираше външната си политика съобразно с предпоставката, че интересите ѝ са същите като тези на Запада. „Желанието“ на Русия „беше просто да демонстрира принадлежност“.^[6]

Демократизацията на Русия, започнала още по времето на Горбачов, накара лидерите на страната да предефинират и наново да калкулират националните интереси на Русия. Москва се отказа от имперския контрол в Източна Европа и от ролята си на суперсила не поради промяна в стратегическата ситуация — така или иначе, Съединените щати представляваха по-

голяма заплаха през 1985 г., отколкото пред 1975 г., — а поради смяната на режима в Москва. Демократизиращата се Русия не се страхуваше от Съединените щати или от разширяването на техния съюз от демокрациите.^[7]

Щом бе възможно Русия да изостави традиционната политика на велика сила, значи и останалата част от света може да го направи. „Епохата на геополитиката отстъпи мястото си на епохата на нещър, което може да бъде наречено геоикономика — писа Мартин Уокър през 1996 г. — Новите символи на мъжествеността са износът, производителността и темповете на растеж, а големите международни сблъсъци се проявяват в търговски пактове между икономическите суперсили.“^[8] Съперничеството между държавите може да продължи, но под формата на мирна търговска конкуренция. Нации, които търгуват една с друга, е по-малко вероятно да воюват помежду си. Все по-ангажираните с търговия общества ще бъдат по-либерални както у дома, така и навън. Техните граждани ще се стремят към просперитет и комфорт и ще изоставят атавистичните си страсти, битките за чест и слава и племенната омраза, пораждали конфликти в миналото.

Древните гърци смятали, че в човешката природа е заложен т.нар. *thymos* (тимос) — храброст и гняв при защитата на клана, племето, града или държавата. Мислителите на Просвещението обаче са били убедени, че е възможно търговията да опитоми и може би дори да унищожит тимоса в хората и нациите. „Там, където има търговия, има вежливи маниери и морал“, твърди Монтескьо.^[9] Човешката природа би могла да се подобри благодарение на подходящи международни структури, правилна политика и уместни икономически системи. Либералната демокрация не просто съдържа естествените човешки инстинкти за агресия и насилие; Фукуяма твърди, че тя „променя фундаментално самите инстинкти“.^[10]

Следователно сблъсъкът на традиционните национални интереси принадлежи на миналото. Според разсъжденията на политолога Майкъл Манделбаум

Европейският съюз дава само „предварителна представа за начина, по който ще е организиран светът на двайсет и първи век“.^[11] Дж. Джон Икънбъри, изследователят, принадлежащ към школата на либералния интернационализъм, описва един свят след Студената война, в който „демокрацията и пазарите процъфтяват по целия свят, глобализацията е издигната на пиедестал като прогресивна историческа сила, идеологията, национализмът и войната западат“. Това е триумфът на „либералната визия за международен ред“.^[12]

Американците видяха в падането на Съветския съюз шанс свише за сбъждане на дълго лелеяната мечта за глобално лидерство — лидерство, приветствано и дори прието с отворени обятия от света. Американците винаги са се смятали за най-важната нация в света и за предопределен негов лидер. „Каузата на Америка е каузата на цялото човечество“, казва Бенджамин Франклин по време на Войната за независимост. Съединените щати са „локомотивът на човечеството“, казва в зората на Студената война Дийн Ачесън, а останалата част от света е „вагонната композиция“. След Студената война Съединените щати все още са „необходимата нация“, тъй като единствено те притежават нужната мощ и необходимия интелект, за да обединят международната общност около обща кауза.^[13] По думите на заместник държавния секретар Струб Талбът Съединените щати ще определят „силата си — всъщност величието си — не според способността си да постигат или да запазват превъзходството си над останалите, а според способността си да работят заедно с останалите в интерес на международната общност като цяло“.^[14]

Докато американците наблюдаваха как самопреценката им се потвърждава от новия световен ред, европейците бяха убедени, че новият международен ред ще бъде оформен по модела на Европейския съюз. Както отбеляза ученият дипломат Робърт Купър, Европа води света към постмодерна епоха, в която традиционните национални интереси и

политиката на силата ще отстъпят пред международното право, наднационалните институции и споделен суверенитет. Културните, етническите и националистическите разделения, измъчвали човечеството и Европа, ще бъдат преодолени от споделените ценности и споделените икономически интереси. Подобно на Съединените щати, ЕС също има амбиции да разшири влиянието си, но по постмодерен начин. Купър си представя разширяващия се съюз като империя на доброволен принцип. Империите в миналото са налагали законите и системата си на управление. Но в епохата след Студената война „никой нищо не налага“. Държавите нямат търпение да се присъединят към „сътрудниещата си империя... посветени на свободата и демокрацията“. „Налице е доброволно самоналагане.“^[15]

Дори по време на зараждането на тези обещаващи очаквания обаче на хоризонта имаше облаци — признаци на глобално раздалечаване; упорити културни, цивилизационни, религиозни и националистически традиции, които се противопоставяха на демократичния либерализъм и на пазарния капитализъм и ерозираха всеобщто им възприемане. Ключовите допускания от годините след края на Студената война рухнаха почти веднага след като бяха формулирани.

Национализъмът на великите сили се завръща

Надеждите за нова епоха в човешката история почиваха върху уникална мрежа от международни обстоятелства — временното отсъствие на традиционното съперничество между великите сили. В продължение на векове борбата между великите сили за влияние, богатство, сигурност, положение и чест е била основният източник на конфликти и войни. Повече от четири десетилетия по време на Студената война конфронтацията е ограничена до двете суперсили; създаденият от тях непохватим двуполюсен ред потиска нормалната тенденция на поява на други велики сили. Когато през 1991 г. Съветският съюз се разпада, изведнъж остават само Съединените щати. Русия е слаба, духът ѝ е нисък, вътрешната ѝ политика е в безпорядък, икономиката ѝ е поставена под особен надзор, а военната ѝ мощ рязко отслабва. След събитията на площад „Тянанмън“ Китай е изолиран, раздразнителен и затворен в себе си, икономическото му бъдеще е несигурно, а армията му не е готова за модерна, високотехнологична война. Япония, възходящата икономическа суперсила на 80-те години, преживява катастрофален срив на фондовата борса през 1990 г. и навлиза в десетилетие на икономическо свиване. В Индия икономическата революция още не е започнала. А Европа — основната арена на съперничеството между великите сили — отхвърля силовата политика и усъвършенства постмодерните си институции.

Геополитически реалисти като Хенри Кисинджър предупреждават, че тази комбинация от обстоятелства няма да трае дълго и международното съперничество, неизменна част от човешката природа, ще се завърне. И макар предсказанията за надвиснала глобална многополюсност — при която Съединените щати, Китай, Русия, Япония и Индия са приблизително еднакво силни — да се оказаха погрешни, реалистите имаха по-ясна

представа за непроменливата природа на хората. Светът стана свидетел не на трансформация, а просто на пауза в безкрайното съперничество между нациите и народите.

През 90-те години това съперничество изплува отново, като една по една възходящи сили се появяваха за пръв или за пореден път на сцената. Първо Китай, а после и Индия поставиха началото на безпрецедентен икономически растеж, придружен от постепенно, но значително увеличение на военния си потенциал, както конвенционален, така и ядрен. Към началото на XXI в. Япония вече бе започнала постепенно да се възстановява икономически и се стремеше към по-активна в дипломатическо и във военно отношение международна роля. После дойде ред на Русия, която се измъкна от икономическата катастрофа и навлезе в период на устойчив растеж, основаващ се на огромните запаси от петрол и природен газ.

Днес една нова конфигурация на силите преобразува международния ред. Както отбелязаха китайските стратегии^[16], днешният свят е свят на „една суперсила и много велики сили“. Национализмът и нациите не само, че не са обезсилени от глобализацията, но и се завръщат, за да отмъстят. Етническият национализъм продължава да клокачи на Балканите и в бившите републики на СССР. Но много по-съществено е завръщането на национализма на великите сили. Вместо нов световен ред сблъскващите се интереси и амбиции на великите сили отново формират онези съюзи и контрасъюзи и отново участват в онези изкусни танци и променящи се коалиции, които всеки дипломат от XIX в. безпогрешно би разpoznал. Те създават и геополитически разломи, в които амбициите на великите сили се застъпват и сблъскват и откъдето най-вероятно ще започнат бъдещи сеизмични събития.

Възходът на Русия

Един от тези разломи преминава по западните и югозападните граници на Русия. В Грузия, Украйна и Молдова, в балтийските страни Естония, Латвия и Литва, в Полша, Унгария и Република Чехия, в Кавказ и Централна Азия и дори на Балканите се води борба за влияние между възраждащата се Русия, от една страна, и Европейския съюз и Съединените щати, от друга. Вместо в очакваната мирна зона Западна Евразия отново се превръща в зона на съперничество.

Ако Русия е мястото, където историята най-драматично приключи преди две десетилетия, то сега именно там историята се завръща най-драматично. Преходът на Русия към установяване на либерализъм у дома спря, а след това направи завой назад, което после стори и външната ѝ политика. Централизирането на властта в ръцете на Владимир Путин бе придружено от загърбване на интеграционистката политика на Елцин и Козирев. В Русия се завърна национализмът на велика сила, а заедно с него и характерните за великите сили сметки и амбиции.

Противно на пренебрежителното схващане, споделяно от мнозина на Запад, Русия е велика сила и се гордее с факта, че останалите играчи на световната сцена трябва да се съобразяват с нея. Тя не е суперсила, а може и никога да не стане отново. Но от гледна точка на това, което китайците наричат „всеобхватна национална мощ“, а именно съчетанието от икономическа, военна и дипломатическа сила, Русия днес заема едно от челните места в света. През по-голямата част от 90-те години икономиката ѝ се свива, но след 2003 г. започва да расте със 7% на година и този растеж вероятно ще се запази. Между 1998 и 2003 г. обемът на руската икономика се е увеличил с над 50%, реалният доход на глава от населението се е повишил с 65%, а процентът на бедност е съкратен наполовина.

До голяма степен този растеж се дължи на рекордно

високите цени на петрола и на природния газ, с които Русия разполага в огромни количества. Русия е страната с най-големи залежи от минерални ресурси, включително най-големите нефтени запаси в света и почти половината от световните запаси от въглища. В резултат на това тя се радва на значителен търговски излишък и излишък по текущата сметка, изплатила е почти целия си външен дълг и е трета в света по резерви на твърда валута.^[17]

Русия не просто е по-богата. Тя разполага с нещо, от което други отчаяно се нуждаят. За енергийните си доставки Европа зависи повече от Русия, отколкото от Близкия изток. Разбира се, на теория Русия зависи от Европейския пазар толкова, колкото и Европейският пазар зависи от Русия. Но на практика руснаците вярват, че те карат влака, а европейците, изглежда, са съгласни с това. Сътрудничейки си тясно с централното правителство в Москва, представителите на руския бизнес купуват стратегически активи из цяла Европа и особено в енергийния сектор и така печелят политическо и икономическо влияние и затягат руския контрол върху доставката и разпределението на енергия в Европа.^[18] Европейските правителства се боят, че Москва може да манипулира енергийните доставки, а руските лидери знаят, че това им позволява да заставят Европа да се съгласи мълчаливо с поведение, което не би толерирала в миналото, когато Русия бе слаба. Русия сега може да разиграва европейските страни една срещу друга, разделяйки и следователно отслабвайки един Европейски съюз, който не е така сплотен и силен дори по търговските и икономическите въпроси, колкото защитниците му биха желали. Както се оплака еврокомисарят по търговията Питър Манделсон: „Няма страна, която да разкрива така нашите различия, както го прави Русия.“^[19]

Русия е не само икономическа сила. Въпреки че притежава само малка част от военния потенциал на Америка, богатството от петрол и природен газ позволява на Москва да увеличи разходите си за отбрана с повече от 20% годишно за изминалите три

години. Днес тя харчи за това повече от всяка друга страна в света, с изключение на Съединените щати и Китай. Много от тези средства отидоха за модернизирани ядрения и арсенал, който по всички критерии си остава страховит — Русия все още притежава 16 000 бойни глави. Но тя разполага и с повече от един милион войници на действителна служба, разработва нови изстребители, подводници и самолетноносачи, а наскоро поднови полетите със стратегически бомбардировачи за пръв път след края на Студената война. При това военната мощ на Русия е съществена част от външната ѝ политика. Освен че води война в Чечения, тя поддържа войски в Грузия и Молдова и прекрати участието си в Договора за конвенционалните въоръжени сили в Европа, който я ограничаваше в разполагането на войски. Фактът, че страната е и основен доставчик на модерно въоръжение за Китай, показва, че тя е и фактор в стратегическото уравнение на Източна Азия.

Силата е способността да караш останалите да правят това, което ти искаш, и да ги възпираш да правят онова, което не искаш. Природните ресурси и наличното богатство на Русия, правото ѝ на вето в Съвета за сигурност на ООН и влиянието, което упражнява в Евразия, я превръщат в играч по всеки международен въпрос — от стратегическата архитектура на Европа до петролната политика на Централна Азия и стремежа на Иран и Северна Корея да се сдобият с ядрено оръжие.

Днес новото усещане за мощ подхранва руския национализъм. То подклажда дълбоко възмущение и чувство на унижение. Руснаците вече не смятат политиката на приспособяване, водена през 90-те години, за признак на просветено държавническо изкуство. Приемането на разширяването на НАТО; изтеглянето на войски от бившите съветски републики; даването на независимост на Украйна, Грузия и балтийските страни; допускането на нарастващото американско и европейско влияние в Централна Европа, Кавказ и Централна Азия — днес руснаците

смятат, че решенията, постигнати в периода след края на Студената война, не са нищр повече от капитулация, наложена на Русия от Съединените щати и Европа в момент на слабост.

Някои руски наблюдатели определят разширяването на НАТО и войната в Косово като основни катализатори на руския реваншизъм.^[20] Но негодуванието и чувството за унижение на руснаците имат по-дълбоки корени. Наричайки краха на Съветския съюз „най-голямата геополитическа катастрофа на века“, Путин шокира Запада, но същевременно засегна дълбоки емоционални струни у руснаците. Не става дума за това, че те копнеят по завръщането на комунизма, макар да се наблюдава забележително възстановяване на репутацията дори на Йосиф Сталин.^[21] Те по-скоро копнеят по времето, в което Русия е била уважавана от другите и е можела да влияе на света и да защитава националните си интереси. Реваншистките настроения в Русия днес напомнят за тези в Германия след Първата световна война, когато немците се оплакват от „срамния диктат на Версай“, наложен на повалената Германия от победителите и от корумпираните политици, забили нож в гърба на нацията.

Сега лидерите на Русия се опитват да си върнат голяма част от глобалната мощ и влиянието, които изгубиха в края на Студената война. Голямата им амбиция е да отменят постигнатото тогава разрешение на ситуацията и да утвърдят отново Русия като доминираща сила в Евразия, да я превърнат в една от двете или трите велики световни сили.

Не такива бяха надеждите и очакванията на западните демокрации през 90-те години. След Студената война те смятаха, че са достатъчно щедри, предлагайки на Русия да я приемат в европейския дом и в международните си политически и икономически институции. Миллиардите долари външна помощ, които Западът осигури на Русия през 90-те години, са нещр съвсем различно от огромните суми, които победителите се опитаха да изтръгнат от Германия

след 1918 г.

Ръководството на Русия обаче, характеризиращо се с все по-нарастващ национализъм, вече не се задоволява с това, че страната е поканена в Западния клуб при условия, които важат за всяка друга страна. По думите на Дмитрий Тренин Русия би се присъединила към Запада само ако „й бъде предложено нещр като съвместно председателство на Западния клуб“ и тя заеме „полагашрто й се място на световната сцена редом до Съединените щати и Китай“.^[22] Днешните руски лидери се стремят не към интеграция със Запада, а към възвръщане на специалното величие на Русия.

Навремето лорд Палмерстън отбеляза, че нациите нямат вечни приятели, а само вечни интереси. Но представата на една нация за интереси не е непоклатима. Интересите се менят заедно с промяната на схващането за сила. Новата сила носи нови амбиции или връща старите и това важи не само за Русия, а и за всички други нации. Теоретиците на международните отношения говорят за държави на статуквото, но всъщност нациите никога не са напълно удовлетворени. Когато достигнат един хоризонт, веднага ги примамва друг. Невъобразимото става въобразимо, а после желано. Желанието се превръща в амбиция, а амбицията в интерес. По-могъщите нации не са непременно по-удовлетворени. Всъщност може би те са по-малко удовлетворените.

В последно време външнополитическите амбиции на Русия нарастват в концентрични кръгове. В края на 90-те години и в началото на новия век министър-председателят на Русия, а тогава президент Владимир Путин се бе заел да възстанови целостта и стабилността на Руската федерация, включително и по отношение на някога непокорната Република Чечения. След като успя да потуши бунта в Чечения, той насочи енергията на страната навън, към „близката чужбина“ и Източна Европа, за да наложи отново влиянието на Русия в традиционните й сфери на интерес.

Това означава обрат на прозападните тенденции от

последните десетилетия. През 2003 г., когато проруските правителства в Украйна и Грузия бяха заменени от прозападни благодарение отчасти на значителната финансова и дипломатическа подкрепа на Европейския съюз и Съединените щати, стратегическите последици за Русия бяха очевидни и обезпокоителни. Лидерите на Украйна се опитваха да постигнат по-голяма независимост от Москва и членство в Европейския съюз. Скоро след това президентът на Грузия предприе опити за присъединяване на страната към НАТО. Дори малката Молдова пое прозападен курс. Тези бивши съветски републики, заедно с балтийските държави Литва, Естония и Латвия, сега оформят пояс от независими и потенциално прозападно настроени страни по западната руска граница. Така наречените от Запада „цветни революции“ („оранжевата революция“ в Украйна, „революцията на розите“ в Грузия и „революцията на лалетата“ в Киргизстан) предизвикаха в Русия тревога отнесно отслабващото ѝ влияние в близката чужбина“.^[23]

Русия навремето приемаше това развитие — може би поради липса на избор. Но днес нещата стоят различно. След като не успя да попречи на включването на балтийските държави в НАТО и ЕС, Москва е твърдо решена да предотврати не само присъединяването на Грузия и Украйна, а и изобщо отправянето на покана за присъединяване. След като загубиха бившите си съюзници от Варшавския договор, които преминаха в ръководения от Америка алианс, руските лидери искат да създадат специална зона за сигурност вътре в НАТО, като осигурят повторостепенен статут на държавите по стратегическите му флангове. Това е основната причина Русия да се противопоставя на разполагането на американските програми за противоракетна отбрана в Полша и Чехия. Въпросът не е само в опасението на руснаците, че предложените обекти могат някой ден да застрашат техния ядрен потенциал: Путин е съгласен системата да бъде разположена в Италия, Турция или Франция.

Работата е там, че той иска да превърне Полша и останалите източни страни членки на НАТО в стратегически неутрална зона.

Днес Русия иска онова, което великите сили винаги са искали: да запази доминиращото си влияние в районите, които представляват интерес за нея, като премахне влиянието на други големи сили. Както се случва при великите сили, ако Русия успее да наложи регионалното си господство, ще увеличи и обхвата на амбициите си. Когато в края на XIX в. Съединените щати стават доминираща сила в Западното полукълбо, те не се задоволяват с това, а поглеждат напред към нови хоризонти в Източна Азия и Тихоокеанския регион. Днес Русия схваща себе си като световна сила с глобални интереси и глобални възможности.

Географски Русия и ЕС са съседи. Но геополитически те живеят в различни векове. Европейският съюз на XXI в., тласнат от благородната амбиция да загърби силовата политика и да въведе света в нов международен ред, основаващ се на закони и институции, сега се сблъсква с Русия, която до голяма степен остава старомодна сила от XIX в., упражняваща старата политика на силата. Обликът на двете държави е оформен от тяхната история. Постмодерният, „постнационален“ дух на Европейския съюз беше отговорът на Европа на ужасяващите конфликти, в хода на които на два пъти национализмът и силовата политика унищожиха континента. Нагласите в руската външна политика са формирани от разглежданата като катастрофална „постнационална политика“ след разпада на Съветския съюз. Кошмарът на Европа са 30-те години на миналия век, а на Русия — 90-те години. Европа вижда решение за проблемите си в изоставянето на националната държава и на силата. За руснаците отговорът се крие в тяхното възстановяване.^[24]

И така, какво ще се случи, когато организация на XXI в. като ЕС се сблъска с предизвикателството на една традиционна сила като Русия? Отговорът ще стане ясен през следващите години, но контурите на

конфликта вече се изясняват — дипломатическите застои по отношение на Косово, Украйна, Грузия и Естония; разногласията относно газовите и петролните тръбопроводи; острите дипломатически престрелки между Русия и Великобритания; и подновяването на военните учения на Русия в невиджана след Студената война степен.

Европейците са неспокойни и има зашчр. В началото на 90-те години държавите от Европейския съюз направиха голям залог. Те заложиха на новия световен ред и на превъзходството на геоекономиката над геополитиката, в условията на които голямата и продуктивна европейска икономика щр се конкурира със Съединените щати и Китай. Европейците прехвърлиха на Брюксел голяма част от политическия си и икономическия си суверенитет, за да укрепят институциите на ЕС. Съкратиха бюджета си за отбрана и забавиха модернизацията на военните си части, преценявайки, че меката сила заема мястото на твърдата. Те вярваха, че Европа щр бърде пример за света и че в един свят, изграден по модела на Европейския съюз, Европа щр бърде силна.

За известно време залогът изглеждаше добър. Европейският съюз упражняваше мощна магнетична сила, особено върху околните страни. Той беше остров на относителна стабилност с размерите на континент в един световен океан от размирици. Изтощението на Русия и привлекателността на Европа, комбинирани с гаранцията за сигурност, давана от Америка, привлякоха почти всички източни страни в западната орбита. Страните от Варшавския договор, начело с Полша, Унгария и Чехия, влязоха в ЕС заедно с балтийските държави. Гравитационното притегляне на Европа формираше политиката на Украйна и Грузия, както и на Турция. Привлекателността на европейската либерална „доброволна империя“ като че ли нямаше граници.

В последните няколко години обаче разрастването на доброволната империя се забави. Разширяването на ЕС до 27 членки причини на страните основателки

усещане за лошо храносмилане, а очакващата се перспектива за приемане на Турция с нейните 80 милиона мюсюлмани е нещър, което много европейци трудно могат да преглътнат. Но застоят в разширяването на ЕС не се дължи само на страха от турците и от „полския водопроводчик“. Когато ЕС приеме членките на бившия Варшавски договор и балтийските държави, тя се сдоба не само с нови източни страни, но и с нов източен проблем. Или всъщност това си беше старият източен проблем — вековното съперничество между Русия и близките ѝ съседи. Когато погълна Полша, ЕС погълна и нейната враждебност и подозрителност към Русия (и към Германия). Когато пое балтийските страни, пое и страха им от Русия, както и големите руски малцинства в техните предели.

Справянето с тези проблеми изглеждаше възможно, докато Русия се движеше по постмодерния си път на интеграция или поне докато беше слаба, бедна и обладана от вътрешните си затруднения. Но пред лицето на една стъпила на краката си Русия, опитваща се да възвърне статута си на голяма сила и надмощие в старите си сфери на влияние, Европа се оказва в неочаквана и нежелана позиция на участник в геополитическо съперничество. Чрез разширяването си тази огромна институция на XXI в. се замеси в конфронтация в стил XIX в.

Може да се окаже, че Европа не е добре подготвена да реагира на проблем, срещу който никога не е очаквала, че ще се изправи. Постмодерните ѝ инструменти за водене на външна политика не са били създадени за справяне с традиционните геополитически предизвикателства. Външната политика по разширяване заглъхна, вероятно за постоянно, и вината отчасти е на Русия. Много западноевропейци вече съжаляват, че са приели източноевропейските страни в Европейския съюз, и е малко вероятно да се стремят към още по-голяма конфронтация с Русия, приемайки страни като Грузия и Украйна.

Европа не е нито институционално, нито емоционално подготвена да играе в руската близка

чужбина геополитическите игри, които самата Русия е склонна да играе. На мощната привлекателна сила на Европа Русия отговори със старомодни форми на сила, стремейки се да накаже или да свали прозападните лидери. Тя наложи тотално ембарго върху търговията с Грузия. Периодично отказва доставки на петрол за Литва, Латвия и Естония; отрязва доставките на газ за Украйна и Молдова и наказва Естония със спиране на железопътния трафик и кибератака над правителствената ѝ компютърна система в хода на спора за някакъв съветски военен мемориал. Френският президент Никола Саркози откровено отбеляза, че „Русия утвърждава връщането си на световната сцена, като разиграва активите си, и особено природния газ и петрола, с несъмнена бруталност“.^[25] Това са инструменти на външната политика, които ЕС най-вероятно не би могъл да използва дори при желание от страна на някои свои членове.^[26]

Европа не би могла да се противопостави и на военните инструменти, използвани от Русия. Москва подпомага сепаратистки движения в Грузия и поддържа собствени въоръжени сили на грузинска територия и в Молдова. Тя заплашва да се оттегли изцяло от Договора за конвенционалните въоръжени сили в Европа, подписан още през 90-те години, така че да получи по-голяма свобода да разполага войски по западния си фланг. Дори министърът на отбраната на Финландия се безпокои, че „военната сила“ отново се превръща в „ключов елемент“ от начина, по който сега Русия „води международната си политика“.^[27] Все по-често европейците поглеждат неодобрително към великата сила на източната им граница и към оръжията, които разполага, за да преследва интересите си.^[28] Но ще извади ли нож Европа в битка с ножове?

Не е трудно да си представим как трусозите по европейско-руската линия на разлом прерастват в конфронтация. Криза около желанието да се присъедини към НАТО Украйна може да провокира войнствеността на Русия. Сблъсък между грузинското

правителство и поддържаните от Русия сепаратисти в Абхазия и Южна Осетия може да се окаже искрата в един военен конфликт между Тбилиси и Москва. При потвърда игра на Русия в Украйна и Грузия какво ще сторят Европа и Съединените щати? Може и нищо да не направят. Постмодерна Европа едва ли би си помислила да влезе в конфликт с участието на велика сила и ще направи всичко, за да го избегне. Съединените щати също не са склонни да се конфронтират с Русия, когато са до такава степен въввлечени в Близкия изток. Въпреки всичко един руски сблъсък с Украйна или Грузия би възвестил съвършено нов свят — или по-скоро един много стар свят. Както отбеляза един шведски анализатор: „Ние живеем в геополитическа епоха. Не можем да се преструваме, че не е така.“^[29]

Какво противоречие с представите и очакванията от края на Студената война. През 90-те години демокрациите се надяваха, че богатата Русия е равностойна на либерална Русия — и във външен, и във вътрешен план. Но исторически погледнато, разрастването на търговията и придобиването на богатства от народите не води непременно до по-голяма международна хармония. Често пъти това е предизвиквало единствено по-голямо международно съперничество. Краят на Студената война донесе надеждата, че нациите ще се стремят към икономическа интеграция като алтернатива на геополитическото съперничество, че ще намерят в меката сила на търговското обвързване и икономическия растеж алтернатива на твърдата сила на военната мощ и геополитическата конфронтация. Държавите обаче нямат нужда да избират. Има друга парадигма — да я наречем „богатата нация, силна армия“, девизът на надигащата се Япония от епохата Мейджи в края на XIX в., — при която нациите се стремят към икономическа интеграция и възприемане на западните институции не за да се откажат от геополитическата борба, а за да я водят по-успешно.

Възходът на Китай

Китайците имат свой израз за тази парадигма: „просперираща държава и силна армия“. ^[30] Преди шейсет години Китай бе повален, разкъсан от вътрешен конфликт, покорен, окупиран, уязвим, беден и изолиран. Днес той е набиращ скорост геополитически и икономически гигант, поддържащ сигурност на територията си. Икономиката му бързо върви към позицията на най-голямата в света. Военната му сила постоянно нараства. Политическото му влияние се разширява заедно с икономическата и военната му сила. Може би няма друга нация, която така бързо да е извършила преход от слабост към сила.

Властта променя хората и нациите. Променя усещането им за самите себе си, за интересите им, за положението им в света, за очакванията им как ще се отнасят към тях останалите. Именно поради тази причина възходът на великите сили в исторически план често предизвиква в международната система напрежение и дори големи войни. Древните египтяни, перси и гърци; римляните, франките, османците и венецианците; французите, испанците, британците, руснаците, немците, американците и японците — всички те са се борили и воювали с различен успех, за да намерят в света място за себе си, което да отговаря на растящата им икономическа и военна мощ, и за да могат да моделират света според интересите и убежденията си.

В епохата на оптимизъм, последвала Студената война, беше широко разпространена надеждата, че Китай ще поеме по нов курс. Тъй като човечеството бе навлязло в нова ера на глобализация и взаимозависимост и тъй като старата геополитика и характерните за нея силови съперничества бяха отстъпили пред новата геоикономика с императива ѝ за сътрудничество, мнозина очакваха, че нация като Китай ще върви напред, без да оспорва със сила международния ред. Вместо игра „с нулев резултат“

отношенията на Китай със света трябваше да представляват игра, в която „всички печелят“.

Несъмнено Китай е искал да бъде възприеман точно така. По думите на китайския учен и теоретик на комунистическата партия Дзън Биджан Китай няма да „върви по пътя на Германия, който доведе до Първата световна война, нито по този на Германия и Япония, довел до Втората световна война“, или пък по пътя на „великите сили, борещи се за глобално превъзходство по времето на Студената война“. Той ще „превъзмогне традиционните начини на възход на велика сила“ и ще „се стреми към мир, развитие и сътрудничество с всички страни по света“.^[31]

Демократичните страни се опитаха да контролират възхода на Китай, като го ангажираха икономически и дипломатически, оплитаха го в търговски мрежи и приветстваха включването му в международната търговия и в отношения с политическите режими — всичко това, за да го улеснят в опита му да надмогне традиционната политика на силата и да го насочат към сигурно, постмодерно съществуване, отговарящо на XXI в.

В някои отношения тази стратегия се увенча с успех. Увеличаващата се ангажираност на Китай с глобалната икономика и зависимостта му от нея наистина направиха от него „по-отговорен акционер“ в международната икономическа система и сравнително внимателен, поне засега, играч на международната сцена. Китайците започнаха да се интересуват от благосъстоянието на световната икономика и особено на американската, която е от жизненоважно значение за Китай.

Но да избегнеш историята съвсем не е лесно и в други важни отношения Китай се държи точно като възходящите сили преди него.

Процъфтяващата икономика на Китай не само включи страната в света. Тя вдъхна на китайския народ и на неговите лидери нова увереност, нова гордост и съвсем не неоснователното чувство, че бъдещето им принадлежи. Новооткритата икономическа мощ съживи

старото усещане, което американците биха нарекли предначертана съдба — дълбоко вкоренената вяра, че Китай е бил и един ден ще бъде отново първостепенна световна сила. В продължение на повече от хилядолетие Китай е бил най-могъщата държава в Азия и единствената развита цивилизация, заобиколена от варвари, а в центъра на вселената му, както духовната, така и геополитическата, се е намирало Средното царство. В началото на XIX в. китайците се оказват победени и „изтласкани в периферията“ от един неочаквано евроцентричен свят.^[32] Започналият тогава „век на унижение“ е смятан за толкова срамен именно защото Китай е паднал от славни висини.

Днес китайците смятат, че централната позиция на страната им от древността може, трябва и ще бъде възстановена в съобразена с новото време и новите условия форма.^[33] Те все по-настойчиво се обръщат назад и търсят в годините на имперски Китай ръководен ориентир за бъдещето.^[34] Китайските мислители и политици прогнозирали нова ера на господство на Китай в Източна Азия. Някои смятат, че светът ще се раздели на две геополитически сфери: евроатлантическа, доминирана от Съединените щати, и азиатска, доминирана от Китай. Други пък прогнозирали свят, разделен на три валутни зони: на долара, на еврото и на китайския юан. Но никой не смята, че Източна Азия ще остане зона на съперничество между Китай и Япония или дори между Китай и Съединените щати. Според тях никаква външна сила не може да възпре превръщането на Китай в регионален хегемон.

В днешно време китайците измерват величието си според уважението, което са успели да спечелят на международната сцена, според новопридобитата тежест на страната си на международните икономически форуми, според вниманието на другите нации и на най-могъщите мултинационални световни корпорации. Мястото в Съвета за сигурност на ООН и поканиите за Г-8 дават на Китай голяма тежест и на световните дипломатически съвещания и още по-голяма тежест в собствения му регион на форуми като

Източноазиатската среща на високо равнище и АСЕАН.

Но както винаги става при великите сили, величието има и военен аспект. Всекидневникът „Либърейшън Арми Дейли“ обяснява: „Тъй като съвкупната мощ на Китай се натрупва постепенно, както расте и положението му по отношение на международните дела, изключително важен е стремежът към създаването на военна сила, която да е съизмерима със статуса на Китай и способна да се нагърби със защитаването на китайските интереси, така че да укрепи международния статус на Китай.“^[35]

Едновременно с превръщането си в голяма търговска сила Китай се утвърждава и като военна. В края на краищата търговските нации не са миролюбиви. Съединените щати, Великобритания, Испания, Венеция и древна Атина — всички те са построили мощни флотилии, с които са защитавали своите простиращи се надалеч търговски интереси и които са поддържали с печалбите от тази търговия. След като икономиката на Китай премина от автаркията от времето на Мао към сегашното състояние на дълбока ангажираност с международния либерален икономически ред, Китай придоби нови обширни интереси. Днес Китай е най-големият потребител на суровини, който купува от производителите и търговците в Азия, Близкия изток, Африка и Латинска Америка всичко — от петрол и природен газ до дървесина и метали. Китай зависи и от чуждите пазари на Европа и Съединените щати, от които го делят огромни океани. „Никога преди Китай не е бил толкова тясно свързан със света, колкото днес“ отбелязват авторите на Бялата книга за отбраната на Китай за 2006 година.^[36] Следователно Китай се нуждае от модерна и умела военна сила.

След края на Студената война тази страна отделя все повече средства от нарастващото си богатство за модернизиране и укрепване на армията си. Въпреки че Китай не е изправен пред „осезаема или непосредствена външна военна заплаха“ и в рамките на своята територия се чувства по-силен и по-защитен откогато и да било в модерната епоха, при настоящите

темпове на растеж — повече от 10% годишно за изминалото десетилетие — скоро ще харчи за военната си сила повече от всички членки на Европейския съюз, взети заедно.^[37] Фокусът на китайската стратегическа доктрина се измества от отбрана срещу външно нашествие към упражняване на презморска сила. Китайските политици говорят за постепенно разширяване на стратегическите граници до така наречените от тях три „островни вериги“: първата от Япония през Тайван до Филипините; втората от Сахалин до островите в югозападния Тихи океан; и третата от продължаващите от Аляска Алеутски острови до Антарктика.^[38]

И макар китайският флот да е все още далеч от постигането на тези по-далечни амбиции, китайците непрекъснато обновяват остарелите си морски и въздушни сили с модерни кораби и самолети, по-голямата част от които са купени от Русия. След няколко години се очаква Китай да увеличи близо два пъти флота си от модерни подводници и разрушители с управляеми ракети.^[39] За пръв път от векове насам Китай се възприема като морска сила.^[40]

Зад тази промяна в стратегията стои не само разширяващото се разбиране за интереси, а и растящото чувство за национална гордост. В постмодерния речник на Просвещението „национализъм“ може да е мръсна дума, но няма нищо срамно в това едно държавно управление да възстанови честта на нацията си.^[41] Гордостта от повишаващия се международен статут на Китай се превърна в един от основните източници на легитимност на управляващата олигархия на Китайската комунистическа партия. Масовият национализъм, понякога насочен срещу Япония, друг път срещу Съединените щати, се разрасна в големи мащаби през 90-те години. Това се дължи отчасти на държавните образователни програми, чиято цел е да поддържат легитимността на комунистическата партия в ролята ѝ на защитник на китайската нация. Но национализмът възниква и съвсем естествено в

резултат от комбинацията между исторически недолговечност и усещането за нова мощ. В средата на 90-те години китайските националисти изразиха предизвикателството си към Запада в шествие под лозунга „Китай може да казва «не»“. Но не само заклетите националисти са обладани от идеята за размяна на ролите с великите западни сили; както казва един китайски дипломат: „Днес е ред ние да говорим, а те да слушат.“^[42]

Този баланс между военна сила и международна позиция и репутация би трябвало да обезпечи постмодерната чувствителност. В Европа и дори в Съединените щати мнозина вярват, че военната сила и национализмът са смъртоносна комбинация, която трябва да бъде оставена в миналото. Но нарастването на китайската военна мощ породило притеснения и недоволство в Съединените щати, в съседите на Китай и дори в Европа. Те поставят под съмнение легитимността на това развитие и изискват по-голяма „прозрачност“, като настояват Китай да бъде по-открит по отношение на мащабите и цената на военните си програми, както и по отношение на намеренията си. Зад глобалното негодуване, насочено срещу военните програми на Китай, се крие постмодерното допускане, че не е необходимо богатите и сигурни държави като Китай да увеличават военния си капацитет или да добиват самоувереност, защитавайки достъпа до ресурси и пазари. Европейските икономисти са озадачени от усилията на Китай да сключва сделки с отворителни лидери на страни производителки на петрол или да увеличава потенциала на военноморския си флот, за да охранява морските пътища, по които преминават енергийните му доставки. Не разбират ли китайците, че в един глобализиран свят петрол може да се купи на пазара и без тесни връзки със световните петролни деспоти? Не виждат ли те, че глобализираният свят на международната икономика има интерес от поддържането на отворени морски пътища, което пък обезсмисля разширяването на китайския военен

потенциал?

Китайските лидери не вярват в това и с основание. Подобно на всички новоизгряващи сили в историята — като Съединените щати, Япония и Германия в края на XIX в., — те се страхуват, че останалият свят може да плете интриги срещу тях. Подобно на Русия, Китай вярва, че за да бъде велика сила, трябва да е независим и да разчита единствено на себе си. Както повечето други световни нации, десетилетия наред Китай позволяваше на американския флот да бъде големият защитник на чуждестранните му интереси, да патрулира по морските пътища, да охранява петролните доставки, гарантирайки международното свободно движение на стоки с бойните си кораби и самолетноносачи. Така например кораби от американския военноморски флот охраняват Малакския проток — единствения път на Китай към петрола на Близкия изток. Но в последно време министър-председателят Ху Дзинтао демонстрира загриженост относно „дилемата Малака“. Тази дилема не е нова. Просто с нарастването на мощта на страната се променя начинът, по който китайците възприемат себе си. Ставайки по-силни, те започват да се безпокоят, че някой ще им попречи да изпълнят амбициите и съдбата си, че ще бъдат лишени от националния растеж и международното реноме, от които се нуждаят и които заслужават. Освен това те се страхуват, че осуетяването на настоящите им експанзионистични национални амбиции може да се окаже техният крах.

От десетилетия насам китайците смятат, че Съединените щати са враждебно настроени към амбициите им. Много преди европейците да започнат да изразяват безпокойство от „хиперсилата“ и преди световното обществено мнение да изрази негодувание от арогантността и хегемонизма на Америка, китайските наблюдатели подчертават нейните „суперхегемонистични“ амбиции.^[43] Те знаят, че новият световен ред на Джордж Буш-старши означава доминиращи Съединени щати и подчертано

второстепенни роли за Китай и Русия. Те познават идеята за незаменимата нация. Дирижираното от Америка осъждане на насилието на площад „Тянанмън“, което доведе и до отхвърлянето на китайската кандидатура за домакинство на олимпиадата през 2000 година; конфронтацията между Съединените щати и Китай относно Тайван през 1995 — 1996 г., която завърши с изпращането в китайски води на два американски самолетоносача; войната в Косово, която предизвика гнева на Китай още преди военновъздушните сили на САЩ да бомбардират китайското посолство в Белград — всички тези събития създадоха у китайците усещането, че Съединените щати са „не само арогантни“, но и енергично се опитват „да попречат на Китай да просперира и да получи заслуженото си място на върха на световната система“.^[44] Още преди 2001 г. настоящият министър-председател на Китай Уен Джъбао беше убеден, че Съединените щати се „опитват да запазят статута си на единствена световна суперсила и няма да позволят на никоя страна да го оспори“.^[45] През последните години от управлението на Клинтън китайските политически стратегии виждат не желани и очакван от тях многополюсен свят, а свят, в който „суперсилата е още по-супер, а многото велики сили са по-малко велики“.^[46]

Не трябва да ни изненадва склонността на китайците да отхвърлят постмодерното заключение, че националната мощ, включително военната, е отживелица. Те може и да говорят за превъзможване на традиционната геополитика. Могат да претендират, че не се интересуват от традиционните форми на сила. Но конкретната им политика се състои именно в натрупването на повече мощ. Никой не трябва да ги вини за начина, по който гледат на света. Европейците и американците може да настояват Китай, в качеството си на велика сила, да следва различен, по-„отговорен“ модел на развитие и да приеме епохата на геоикономика и глобализация. Но на свой ред китайците може да попитат дали светът е действително такъв, какъвто си го представят европейците, и дали

Съединените щати биха последвали собствените си съвети и биха се отrekli от политиката на силата.

Работата е там, че Азия не е Европейският съюз, а Китай не е Люксембург. Амбициите на Китай, неговото желание за стратегическа независимост, ескалиращото му чувство за значимост, важността, която отдава на честта и статута, както и увеличението на военния потенциал, което предприема с цел утвърждаване и защита на новата си световна позиция, са действия не на постмодерна сила или характерни за сила на статуквото, а действия на най-традиционна и нормална новоизгряваща сила.

Всеки ден китайските военни се подготвят за евентуална война със Съединените щати във връзка с Тайван. Това е война, която китайските лидери много биха искали да избегнат, но едновременно с това съзнават, че някой ден тази война може да се окаже неизбежна. Подкрепяно от своя народ, китайското управление настоява, че Тайван в даден момент трябва да бъде „отново присъединен“ към континента и че това всъщност е въпрос на жизненоважен национален интерес. Китайците твърдят, че предпочитат да водят война дори срещу могъщите Съединени щати, вместо да приемат независимостта на Тайван. Следователно те се подготвят за война.

Защо китайците разсъждават по този начин? Една истински постмодерна сила, която се интересува единствено от „мирно развитие“ и преодолява традиционния за великите сили път, не би заела подобна позиция. След повече от едновековно разделение и след десетилетия де факто тайванска независимост китайското общество, китайската култура и икономика не страдат от липсата на 24 милиона тайванци, повечето от които не се чувстват част от Китай. Двете страни участват във взаимноизгодна търговия от порядъка на милиарди долари и ангажираността на нито една от тях няма да се увеличи осезателно, ако над Тайван се развее флагът на пекинското правителство. Китай може и да оспорва стремежа на Тайван към независимост. Но в Европа

различни субнационални движения се опитват да постигнат още по-голяма автономност и дори независимост от националните си държави с много по-малко основание от Тайван: например каталунците в Испания, фламандците в Белгия и дори шотландците в Обединеното кралство. А Барселона, Антверпен или Единбург не са заплашени от война.

Но китайците и европейците живеят в различни столетия. Що се отнася до Тайван, Китай разсъждава по традиционен за XIX в. начин. Въпросът опира не само до материалния интерес. Тук става дума за национална гордост и чест, свързани тясно с въпроса за националния суверенитет. Китайците смятат, че този суверенитет им е бил отнет през XIX в., и сега искат да си го върнат. За да може в бъдеще нацията да върви напред гордо и със самочувствие, старите несправедливости и обиди трябва да бъдат поправени. Това не са тривиални проблеми. В исторически план държавите винаги са възприемали честта и гордостта като неща, за които си струва да се воюва, често дори за сметка на икономическите интереси, а спорните територии често са ставали причина за война.

Освен това започналото като желание от страна на Китай да възстанови честта и гордостта си се преплита с по-големия въпрос за регионалните и историческите амбиции. Отказът на Тайван да се присъедини към континента и упоритите му усилия да получи по-голямо международно признание и дори независимост е проблем не само защото възпрепятства обединението — това е и израз на порицание, на унизителен отказ от страна на едно несъмнено китайско население да признае централната позиция на Пекин в Азия. Щом Тайван не приема китайското лидерство в Източна Азия, как може да се очаква някой друг да го направи? Като отхвърлят обединението, тайванците се превръщат в съюзници на Америка, която упорито се стреми към регионална хегемония в Азия. Всъщност за Китай Тайван е възплъщение на идеологическата враждебност и стратегическото противопоставяне на Америка след Студената война. В китайско-

американската конфронтация Тайван е „символ на бойно поле“.^[47]

Понякога и американците се чувстват по същия начин. Когато през 1996 г. администрацията на Клинтън изпрати самолетоносачи в Тайванския проток, министърът на отбраната Уилям Пери заяви: „Пекин трябва да е наясно, а флотът на САЩ ще му напомни, че макар те да са голяма морска сила, то най-голямата, първостепенната морска сила в Западния Тихи океан са Съединените щати“.^[48]

Ако днес Източна Азия прилича на Европа от края на ХІХ и началото на ХХ в., то Тайван е Сараево за китайско-американския конфликт. Сравнително дребен инцидент, провокативна декларация на тайванския президент или прието от парламента решение биха могли да разгневят китайците и да ги накарат, макар и неохотно, да изберат войната. Колкото и да се успокояваме, че всичко това ще се уталожи, докато Китай трупа богатство и увереност, историята показва, че набирайки увереност, Китай ще става не повече, а по-малко толерантен към препятствията, срещу които ще се изправя по пътя си. Самите китайци не си правят никакви илюзии по този въпрос. Те вярват, че голямото стратегическо съперничество само ще се „увеличи с нарастването на китайската мощ“.^[49]

Япония: Връщане към нормалност

Китай и Съединените щати не са единствените актьори на азиатската сцена. Китай не е единствената велика азиатска сила с амбиции и претенции за по-голямо международно влияние и по-висок престиж. Тук са и Япония, и Индия. Другият голям разлом на новата геополитика преминава по дъгата от Североизточна Азия през Югоизточна Азия до Централна Азия, където интересите и амбициите на Китай, Япония, Индия, Русия и Съединените щати се застъпват и сблъскват.

Съсредоточавайки се върху възхода на Китай като велика сила, лесно можем да забравим, че Япония също е велика сила. Икономиката ѝ все още е втора по големина в света — забележителен факт, като се имат предвид малобройното ѝ население, малката ѝ територия и липсата на природни ресурси. Същевременно военната ѝ сила е втората най-модерна в света. Въпреки че Япония изразходва за отбрана малко над 1% от националното си богатство, това се равнява на около 40 милиарда долара на година — сума, която е сред първите три — четири държави с най-голям бюджет за отбрана в света. И макар Япония да не е ядрена сила и да не желае да става такава, в случай на криза може да създаде мощен ядрен потенциал много бързо.^[50]

Япония не само е несъмнена велика сила, но все по-често демонстрира типични за велика сила амбиции. Тази тенденция се прояви особено очевидно след края на Студената война. Първоначално много от японските мислители и политици споделяха всеобщия оптимизъм за характера на международната система след Студената война. Но в Азия този оптимизъм се изпари по-бързо, отколкото в Европа. Нарастващото усещане за опасност от страна на Китай и Северна Корея убеди лидерите и обществото в Япония, че Североизточна Азия си остава място, където политиката на сила е важна, а войната е все още възможна.^[51] След средата

на 90-те години Япония повиши статуса на военното си министерство, увеличи (макар и с малко) процента на средствата, изразходвани за отбрана, укрепи връзките си със Съединените щати в сферата на сигурността, разшири глобалната си военна роля, която сега включва и мироопазване, предложи помощ в Ирак и Афганистан и като цяло гледа много по-експанзионистично на ролята на японската сила в света.

Макар че японската политика е непостоянна, „днес не е трудно да различим националистическия импулс в нея“, както отбелязва един анализатор на японското общество. „Можем да го открием в комиксите и филмите, в ентузиазма, демонстриран на Световното първенство по футбол, във възмущението от севернокорейските ракети и, съвсем не на последно място, в японското безпокойство по отношение на утвърждаващото се китайско влияние.“ Не бива да смятаме, че японският просперитет може да играе ролята на противоотрова — както се оказа, това не помага в случаите с Русия и Китай. „Япония се опитва да открие автентичната си идентичност — отбелязва ветеранът в политиката Коичи Като. — Десетилетия наред си мислехме, че отговорът се крие в икономическото развитие — в това да настигнем Америка. Вече го направихме. Богати сме. Така че през последните 20 години ние се вглеждаме в самите себе си — отново търсим нещър, към което да се стремим.“^[52] А принизяването до второстепенна сила от възраждащия се Китай едва ли е елемент от подобни стремежи.

Съперничеството между Япония и Китай е сред най-постоянните характеристики на глобалния пейзаж. Това съперничество води началото си не само от края на XIX в., а от много столетия преди това. Над хиляда години китайците са разглеждали японците като нисша раса в тяхната синоцентрична система. Те са третирали Япония било „снизходително като ученик или по-малък брат“, било с неприязън като нация от пирати, но във всички случаи превъзходството на Китай и

малолетеността на Япония са се смятали за част от естествения ход на нещата и единствена възможна основа за наистина „хармонични“ отношения.^[53]

В края на XIX в. обаче възходящата и все повече повлияна от Запада Япония — „богата нация, силна армия“ — разбива Китай във войната от 1895 г. Китайските учени още смятат това поражение за най-голямото унижение в дългата история на тяхната страна. През последвалата епоха на японско господство Китай търпи не само унижения, но и особено брутална агресия, чийто символ са зверствата, извършени в Нанкин през 30-те години на XX в. Такива спомени умират трудно.^[54] Когато китайците пеят националния си химн — „Събудете се всички, които отказвате да бъдете роби!... Милиони сърца с един ум... Нека всеки да изкрещи своето неподчинение!“, — те пеят за японско нашествие, което по-старите китайци все още си спомнят и за което всяко китайско дете учи в училище. Поставянето на Япония на мястото ѝ, възвръщането на хармоничния ред на китайско превъзходство и приемането на това превъзходство от Япония е силна, макар и неизказана китайска амбиция.

Японците обичат китайците също толкова малко, колкото и китайците тях. Ролята на малкия брат не ги привлича. Те си дават сметка, че Китай използва спомена от Втората световна война, за да изолира Япония от останалата част на Азия. Това е една от причините, макар и не единствената, поради която доскоро японските премиери предизвикателно посещаваха храма „Ясукуни“, за да почетат паметта на японските военнопръстъпници. Японските лидери не желаят да се съобразяват с исканията на Китай в момент, в който признаците за нарастващата му мощ и хегемонизъм са несъмнени. Модернизирането на китайската армия, започнало в началото на 90-те години на XX в., китайските ядрени опити през 1995 и 1996 г., балистичните ракети недалеч от брега на Тайван, териториалните претенции на Китай в Източно и Южно Китайско море — всичко това няма как да не повлияе върху японското обществено мнение.

Усещането, че балансът на силите вероятно се измества от Япония към Китай, несъмнено допринася за стимулиране на японския национализъм, както и за усилията на Япония да противодейства на тази тенденция чрез сближаване със Съединените щати и другите азиатски сили.

Две десетилетия търговия и глобализация не успяват да заличат тези утѣпки от столетията дълбоки коловози. Китай е най-големият търговски партньор на Япония, между двете страни всяка година пътуват четири милиона туристи и бизнесмени, а мандаринският китайски е вторият по популярност чужд език в Япония след английския.^[55] Въпреки това враждебността между двата народа продължава да се разширява и задълбочава.^[56] Между 1988 и 2004 г. дялът на положително настроените към Китай японци спада от 69 до 38%.^[57]

Съперничеството между Китай и Япония си остава основна характеристика на азиатската геополитика. Всяка от двете страни се опитва да подобри положението си за сметка на другата и да увеличи не само военната и стратегическата, но и икономическата и политическата си сила. Китайските дипломати полагат усилия да предотвратят възможността Япония да стане постоянен член на Съвета за сигурност на ООН. Външната политика на Япония се стреми да установи по-топли отношения с Тайван. Ако китайците предприемат военни действия срещу Тайван, това ще се възприеме от Япония като сериозна заплаха за нейната национална сигурност. И двете нации се надпреварват в печеленето на повече приятели и съюзници — в Югоизточна Азия, Южна Азия и Европа. На дипломатическите форуми и двете страни се опитват да се надхитрят. И двете се стремят да заздравят военните си отношения с останалите азиатски държави.

Индия и аргументът на силата

В Азия обаче съперничеството е тристранно, а не двустранно. Индия е третата амбициозна велика сила, хегемонът на азиатския субконтинент. Тя е още един поразителен пример за това колко лесно търговията и глобализацията могат да стимулират, вместо да намалят амбициите на някоя държава да стане велика сила. Динамичният сектор на услугите и високотехнологичните индустрии на Индия — първостепенен пример за успех в „плоския“ свят на Томас Фрийдман, — които в последно време демонстрират норми на растеж, близки до тези на Китай, са в уникалната позиция да бележат постоянен разцвет в епохата на глобализацията. Въпреки това Индия не е някакъв безпътен колцентър, увиснал в глобалното пространство. Това е нация от плът и кръв, в която бушуват всички възможни страсти, негодувания и амбиции на човешката душа. Същият икономически динамизъм и бърз напредък в глобалната търговска конкуренция, който извади Индия от икономическата ѝ черупка, ѝ позволи да напусне своята геополитическа черупка.

Подобно на Китай, Индия има дълга история на регионално превъзходство и таи дълбоко възмущение към продължителната си колониална зависимост от европейска сила, усещане за предопределеност и вяра в предстоящото си могъщество на световната сцена. Чувството за собствено величие не е нещр ново, но с течение на времето то се е видоизменило. В годините след извоюването на независимостта си Индия не се възприема като традиционна велика сила, а като голяма морална противотежест на имперските сили и суперсилите на ХХ в. Както обяснява С. Раджа Мохан, лидерите на Индия гледат с презрение на „политиката на силата“ и виждат в появяващата се на световната сцена своя нация „предвестник на нови принципи на мирно съвместно съществуване и мултилатерализъм,

които, ако бъдат приложени по правилния начин, биха преобразили света“ — типично европейски светоглед, преди още самите европейци да са го формулирали.^[58]

Ускореният икономически растеж през 90-те години обаче предлага на индийците една по-различна картина за Индия като велика сила не в постмодерен, а в традиционен геополитически смисъл. Както отбелязва Мохан, „макар независима Индия винаги да е съзнавала собственото си величие“, възможността да стане велика сила на собствено основание „никога не е изглеждала реалистична до момента, в който през 90-те години на ХХ в. индийската икономика не демонстрира ускорен растеж“. С увеличаването на силата се увеличава и вярата в силата. Също като китайците, японците и руснаците индийците разбират, че светът след Студената война в крайна сметка няма да бъде постмодерен рай и че политиката на силата все още властва в международните отношения. След 1991 г. за Индия ударението пада вече не върху „силата на аргумента“, а върху „аргумента на силата“.^[59]

Нищо не символизира стремежа към сила до такава степен, колкото непоколебимостта на Индия да стане всепризната и приета като държава, разполагаща с ядрено оръжие. Тук основна роля играе икономическият успех, тъй като когато индийските лидери вземат съдбоносното решение да проведат поредица от ядрени опити през 1998 г., икономическият растеж от изминалото десетилетие им вдъхва увереността, че светът не би наказал за дълго такава ценна част от глобалната икономика. Ядрените амбиции на Индия се основават на стратегическата загриженост за възможни конфликти с Пакистан и неговия закрилник Китай. Те обаче са и въпрос на чест, престиж и самоуважение. Може ли в днешно време една нация да се смята за велика сила, ако не членува в ядрения клуб? Попитайте Франция, Великобритания, Китай или Иран.

Така че в момента, както язвително отбелязва Сунил Килнани, „ние, индийците, сме се влюбили в

идеята, че скоро ще станем постоянни участници във вечното соаре на великите сили, и затова трябва да се измием и да облечем вечерни костюми за новата си роля“. Но каква ще бъде ролята на Индия? — пита той.^[60] Подобно на Китай и Русия, Индия вижда геополитическите си интереси под формата на концентрични кръгове, които излъчват навън сила и влияние. По отношение на непосредствените си съседи Индия се опитва да установи надмощие, един вид щедра хегемония, упражнявайки неоспоримо влияние върху по-малките съседи като Непал, Щри Ланка и големите острови в Индийския океан, и същевременно не допускайки другите големи сили и основно Китай да установят отношения с тези малки държави в периферията ѝ. По отношение на „по-широкото съседство“, което включва Индийския океан и крайбрежните му територии, Индия се опитва да запази благоприятен за нея баланс на силите и да попречи на другите, отново най-вече на Китай, да трупат ползи на неин гръб. Накрая, в света като цяло, Индия се опитва да играе ролята на поне „ключова за глобалния баланс на силите държава“.^[61] Както казва Мохан, „новата външна и икономическа политика на Индия предоставят реална възможност да се реализира визията на лорд Кързън, вицекрал на Индия в началото на ХХ в., за индийско лидерство в региона, простиращ се от Аден до Малака“.^[62]

Като всички новоизгряващи и амбициозни сили Индия среща препятствия по пътя си, а най-голямото от тях според много индийци се нарича Китай. Когато през 1998 г. Индия извърши ядрените си опити, министър-председателят ѝ се позова на заплахата от Китай — „ядрената сила на границата ни; държавата, която осъществи въоръжена агресия спрямо Индия през 1962 г.“ и която „материално помага на друг наш съсед“ — Пакистан — „да се превърне в скрита ядрена сила“.^[63] Индийският министър на отбраната откровено нарече Китай „заплаха номер едно за Индия“.^[64] Оттогава Индия се стреми да смекчи реториката си и да установи по-добри отношения с Китай, но

стратегическото съперничество между двете големи сили продължава. Все още съществуват някои стари, неуредени спорове около границите, а подкрепата, която Китай оказва на Пакистан, обременява отношенията между двете големи държави. Но борбата между великите сили вече придобива и нови форми.

Индийските официални лица в сферата на отбраната се оплакват от „нарастващата морска експанзия на Китай в региона на Индийския океан“, както и от разширяващите се „военни и морски връзки със страни като Мианмар, Бангладеш, Шри Ланка, Малдивите, Сейшелите, Мавриций и Мадагаскар“. Миналогодишното посещение на китайския премиер Ху Дзинтао на Сейшелските острови предизвика официалното порицание на външния министър на Индия, който заяви, че за Индия „залогът по отношение на сигурността и стабилността в тези води е много голям“.^[65] Индийските стратегии си дават сметка, че на изток Китай финансира флота на Бирма, а на запад инвестира в строежа на пристанище близо до пакистанския бряг и до входа на Персийския залив. В същото време китайците виждат, че Индия работи усилено, за да развие тесни военни връзки със страните в Югоизточна Азия, които според Пекин попадат в неговата сфера на влияние. Китайските стратегии предпазливо определят Индия като „сила, която се стреми да промени статуквото... дълбоко недоволна от днешното си международно положение“ и като държава с очевидни „амбиции на велика сила“.^[66] И двете страни смятат себе си за естествени лидери в съответната част на Азия, но сферите им все по-често се пресичат и припокриват, а нито една от тях не е склонна да отстъпи.^[67]

Избухването на война между тях е толкова малко вероятно, колкото винаги е било — което означава, че не е невъзможно. Но дори при липса на непосредствен изглед за конфликт геополитическото им съперничество променя структурата на международните отношения. И днес, както през XIX и XX в., големите сили правят комбинации и влизат във формални и неформални

съюзи, за да защитават интересите си и да наложат амбициите си. Китай поддържа съюз с Пакистан. Индия, от своя страна, развива връзките си с Япония и Съединените щати. Когато Китай се опита да изключи Индия от Източноазиатската среща на високо равнище през 2005 г., Япония застана на страната на Индия. Когато Пакистан предложи на Китай да стане наблюдател в Южноазиатската асоциация за регионално сътрудничество, Индия предложи Япония, Южна Корея и Съединените щати, за да балансира влиянието на Пекин.^[68] Япония пък си партнира с Индия в стратегията си за Азия, насочвайки инвестиции и подкрепа за развитие към Индия, както и ангажирайки се във военно сътрудничество, особено в Индийския океан. На миналогодишната си среща в Делхи премиерите на Япония и Индия се съгласиха, че „съществуването на силна, просперираща и динамична Индия е в интерес на Япония, а съществуването на силна, просперираща и динамична Япония е в интерес на Индия“.^[69]

Това са нови процеси в азиатския баланс на силите, а променящите се комбинации имат все по-голямо военно проявление. През лятото на 2007 г. се проведе мащабно военно учение в Бенгалския залив — участък от огромна важност в близост до протока Малака и Бирма. Между участниците бяха Съединените щати с две бойни групи от самолетоносачи, Индия, Япония, Австралия и Сингапур. За пръв път тези държави, географски разположени по периферията на Китай — от североизток на югозапад, — се срещаха по този начин. Както му е редът, Китай протестира по надлежния ред пред всяка една от страните участнички и надлежно получи уверението, че учението не цели съдържането на която и да е сила.

Учението обаче бе символ на новофрагментирания свят и предвестник на предстоящите събития.

Друг предвестник бяха безпрецедентните учения на сухопътни войски, проведени по същото време в Русия, на които китайски и руски военни единици се присъединиха към тези на пет централноазиатски

държави. Ученията се проведоха веднага след края на срещата на Шанхайската организация за сътрудничество, чийто специален гост бе президентът на Иран Махмуд Ахмадинежад.

Иран и регионалната хегемония

Иран същр съответства на стария модел на нация с амбиции. Персийски Иран, истински горда и древна цивилизация, е популярен в региона си със своето чувство за превъзходство, дори арогантност и с вярата в предопределената си съдба. Подобно на Китай, Индия и вече Русия, Иран същр таи усещането за понесена историческа несправедливост. Иран, някогашна суперсила, възприема последните две столетия като векове, в които е бил ограбван, колонизиран и унижаван от европейските империи. Като шиитска нация в регион, доминиран от сунитски държави, Иран се чувства и под теологическа обсада. Не трябва да се изненадваме, че Иран иска да разкъса това обкръжение и да наложи волята си не само защото това ще бъде в негов интерес, а и защото ще спечели чест и уважение. Както отбелязва Рей Такей, Иран смята, че по „силата на своите мащаб и на историческите си постижения“ има „правото да се утвърди като местен хегемон“ в Близкия изток и Персийския залив. Единствените въпроси днес са „как да консолидира сферата си на влияние и дали би могъл да се наложи като регионален хегемон — чрез противопоставяне на Съединените щати или в сговор с тях“.^[70]

До този момент изборът сочи противопоставянето. Както поясниха различни ирански лидери, Иран се самоопределя посредством готовността си да се изправи срещу Съединените щати — доминиращата и безусловно налагащата волята си суперсила, която същевременно е и Големият Сатана. Тези страсти и амбиции са се появили много преди администрацията на Буш, както и убеждението на Иран, че само в качеството си на ядрена сила той би могъл да неутрализира натиска на американската суперсила и на нейните съюзници. Той извлече тази поука не от войната в Ирак през 2003 г., а от войната в Ирак през

1991 г., когато Съединените щати показаха колко лесно могат да преодолеят дори огромната иракска конвенционална армия, която самият Иран не бе успял да победи. Но сигурността не е единствената цел на иранската ядрена програма. Подобно на Индия, Иран се стреми към ядрената мощ, защото иска да се наложи като голяма сила както в своя регион, така и извън него. А тъй като западният либерален свят отрича „правото“ на Иран да притежава ядрена мощ, придобиването ѝ вече става и въпрос на чест.

Допускането, че настоящият ирански режим може да изтъргува честта и самоуважението си, всъщност самото си себеуесещане срещу материални блага като пари или ненадеждни гаранции за сигурност от страна на Големия Сатана, е нереалистично. Вместо това подобно на останалите амбициозни сили, които се борят за място в света, Иран се оглежда за партньори със сходни интереси или поне със сходни врагове. И ги намира на изток, а не на запад.

Както посочи висшият ирански държавник Али Лариджани, „в източното полукълбо има големи държави като Русия, Китай и Индия. Тези страни биха могли да играят балансираща роля в днешния свят“.^[71]

Едва ли може да се каже, че Иран с неговата уникална по вида си национална амбиция говори от името на целия мюсюлмански свят. Едва ли това може да се твърди и за Осама бин Ладен. Ислямът е твърде разнообразен, и то не само заради различията между сектите, а и поради многообразието от контури на мюсюлманския свят, простиращ се от Индонезия до Мароко. Въпреки това моллите и „Ал Кайда“, както и групи като „Хамас“, „Хизбула“ и „Мюсюлманското братство“ изразяват истинските чувства, бушувачи в мюсюлманския свят, които не се различават много от националистичните страсти на руснаците, китайците и индийците. Подобно на националните движения другаде, ислямистите се стремят към уважение, включително самоуважение, и към чест. До известна степен идентичността им е формирана чрез противопоставянето на по-могъщи и често деспотични

сили и под въздействието на спомени за някогашното им превъзходство над същите тези сили. Китай преживя своя „век на унижение“. А ислямистите имат зад гърба си унижение, продължило повече от век — унижение, чийто жив символ е Израел. Донякъде с това се обяснява фактът, че понякога мюсюлмани, които не са нито радикали, нито фундаменталисти, съчувстват и помагат на агресивните екстремисти, които могат да отмъстят на господстващия либерален Запад, и най-вече на доминиращата Америка, която е внедрила сред тях израелското раково образование.

Амбициозната суперсила

А как стоят нещата със Съединените щати? Дали особеният тип национализъм и особените амбиции на Америка с характерните за нея чувство за универсална мисия и вяра в правотата на собствената сила днес са по-слаби, отколкото през последните две столетия? Дали краят на Студената война промени Съединените щати, дали направи маниерите им по-деликатни или използването на сила на международната арена по-слабо? Дали след рухването на Съветския съюз и неговата империя Съединените щати са се отдръпнали от нарасналите си глобални ангажименти и дали присъствието им в света може да се опише като пасивно и по-въздържано?

Отговорът на тези въпроси е „не“. Когато Студената война приключи, Съединените щати ускори своята експанзия. По време на администрациите на Буш-старши и на Бил Клинтън САЩ разшириха и заздравиха съюзите си. Те започнаха да упражняват влияние в Централна Азия и Кавказ — места, за чието съществуване преди 1989 г. повечето американци дори не бяха чували. Американската сила, вече извън контрола на Съветския съюз, започна да запълва вакууми и се опита да установи навсякъде, където бе възможно, демократичния капитализъм и свободния пазар. Въпреки че темпът на увеличение на разходите за отбрана се забави леко през 90-те години, технологическите иновации в американското въоръжение позволиха на Съединените щати да оставят далеч зад себе си останалите държави и по-несъмнено от всякога ги постави в специалната категория военна суперсила. Като естествен резултат от всичко това възникна тенденцията тази сила да се прилага за различни цели — от хуманитарна намеса в Сомалия и Косово до смяна на режима в Панама и Ирак. В периода 1989 — 2001 г. Съединените щати осъществиха много повече интервенции на чужда територия, отколкото през който и да е етап от

историята им — средно по една сериозна военна кампания на всеки шестнайсет месеца, — и много повече от която и да е друга сила за същия период от време.^[72]

Тази експанзивна, дори агресивна световна политика е в съгласие с американските традиции в областта на външната политика. Самосъзнанието на американците, сърцевината на техния патриотизъм, е неизменно свързано с вярата им в историческата глобална значимост на нацията им. Вдъхновени от това схващане за света и за себе си, те трупат власт и влияние и ги използват във все нови и нови части от земното кълбо в името на материални и нематериални интереси, идеали и амбиции. Като част от глобалната си стратегия те предпочитат „надмощието на силата“ пред баланса на силите с участието на други нации.^[73]

Американците настояват за съхранение и при възможност за разширение на регионалното превъзходство на Америка в Източна Азия, Близкия изток, Западното полукълбо, доскоро в Европа, а днес все повече и в Централна Азия. Те се опитват да наложат смяна на съответния режим, когато решат, че то е нужно за прокарването на американските идеали или американските интереси.^[74] Те пренебрегват Обединените нации, съюзниците си и международното законодателство, когато тези институции и правила са пречка пред постигането на целите им.^[75] Те демонстрират нетърпеливост по отношение на статуквото и разглеждат Америка като катализатор на промяна в човешките дела. Както отбеляза бившият френски външен министър Юбер Ведрин (по време на президентството на Клинтън), повечето „големи американски лидери и мислители дори и за миг не са се съмнявали, че Съединените щати са избрани от провидението да бъдат «необходимата нация», както и че те трябва да запазят превъзходството си в името на човечеството“.^[76]

След Втората световна война, когато според американците Съединените щати си позволяват да нарушават международния ред, за да спасят света от

самоунижжение, водещ принцип на американската външна политика е, че щр се отнася до опазването на демократичните принципи в света, не може да се вярва на никой друг — не само на враговете на Америка, но и на нейните съюзници. „Ние извисяваме ръст и виждаме по-далеч в бъдещето от другите държави“, отбеляза през 1997 г. държавният секретар Мадлин Олбрайт.^[77]

Парадоксалното е, че повечето американци не вярват в съществуването на някакви национални амбиции, надхвърлящи задължителното ниво на сигурност и икономическо благополучие. Ощр по-малко те вярват в наличието на стремеж към глобално превъзходство. Американците смятат, че по природа са затворени, вгледани в себе си хора, винаги готови да се оттеглят в крепостта си, макар че десетилетие след десетилетие разполагат войски в редица страни по целия свят и използват голямата си икономическа, политическа и културна мощ, за да влияят на поведението на милиони, дори милиарди хора в други държави всеки ден. Според популярните представи и дори според преценката на елитните външнополитически ведомства Съединените щати са в най-лошия случай „шериф по неволя“, който е вдигнал крака върху бюрото и спазва правилата, докато в града не пристигне поредната шайка престъпници.^[78] Изглежда, сякаш Съединените щати днес случайно са се озовали на безпрецедентния връх на глобалната сила, че американците нито искат, нито се радват на ролята си на водещ световна сила.

Истината е, че те я искат и едновременно с това съжаляват, че са я получили. Американците искат онова, което искат, и то не включва само икономически възможности и сигурност, а и свят, който в най-общи линии съответства на политическите и етичните им предпочитания. Естествено обаче, те биха предпочели да не заплащат скъпо за подобен свят и искат да избегнат не само финансовата цена или цената, измерваща се в човешки жертви. Те искат да избегнат и моралната цена, етичния товар на силата. Дълбоко вкорененият в американците републикански дух ги кара

да изпитват подозрение към силата — дори към своята собствена. Но докато моделират света според ценностите си, те принуждават другите да се прекланят пред волята им кога чрез сила, кога чрез по-меки, но не по-малко убедителни средства. Нация, която почита самоопределението, се чувства неудобно, когато лишава останалите от това право, дори когато го прави за добро. Това е проблем не само на Съединените щати. Голямата морална загадка, пред която е изправено човечеството, коментирана често от Райнхолд Нибур и други реалисти по време на жестокия период от средата на XX в., се състои в това, че моралните цели често не могат да бъдат постигнати без прибегване до действия със съмнителен морал. „Ние предприемаме и трябва да продължим да предприемаме рискови по отношение на морала действия, за да защитим нашата цивилизация.“ Да си добродетелен не означава да си невинен.^[79]

Теоретично американците биха могли да се откажат от опитите си да формират света около себе си. На практика те никога не са спирали да го правят, дори по време на кратките периоди на предполагаем изолационизъм. Вместо това те непрекъснато търсят начин да съгласуват стремежа си към точно определен вид свят и желанието да избегнат цената, включително моралната, която трябва да се плати при налагането на този свят върху другите.

Ето защо мнозина американци с различни политически пристрастия се вкопчиха здраво в новия световен ред. Те видяха в него голямата възможност за спасение. Според консерваторите Студената война е била в името на идеологическата борба с комунизма.^[80] След падането на комунизма Джийн Къркпатрик изрази мнението на мнозинството консерватори и вероятно това на много либерали, когато изтъкна надеждата си, че Съединените щати могат да спрат да поемат „необичайното бреме“ на световното лидерство, което „геройски“ са носили по време на Студената война, и да се превърнат в „нормална държава“.^[81] А надеждата на много други

американски либерали бе коренно различна. След като светът е прегърнал демократичните ценности, Съединените щати биха могли да помагат и в изграждането на международния ред, който Удроу Уилсън си беше представял — свят на закона и институции, които да поддържат демократичните принципи и да защитават морала и справедливостта, без необходимост от непрекъснато и съмнително от морална гледна точка упражняване на американска сила. А ако все пак упражняването на американска сила е наложително, то значи необходимата нация просто действа в услуга на международната общност.

Оста на демокрацията и сдружението на автократите

Подобно на очакванията за край на съперничеството между великите сили, надеждите за идеологически „край на историята“ същр се основаваха на поредица от исторически обстоятелства, които се оказаха краткотрайни. Комунизмът слезе от сцената, но други могъщи сили, отправящи предизвикателства към демокрацията, продължиха действието си.

След средата на 90-те години започващото демократично преобразуване на Русия отстъпи пред нещр, което може да бъде наречено „царистка“ политическа система, в която всички важни решения се вземат от един човек и неговата могъща клика.^[82] Владимир Путин и близките до него политици говорят за „демокрация“, но начинът, по който я определят, е много близък до този на китайците. За Путин демокрацията се проявява не толкова в изборите, колкото в прилагането на народната воля. Режимът е демократичен, защото държавното управление се консултира с руския народ и го слуша, успява да разбере от какво се нуждае и какво иска той, а после се опитва да му го даде. Както отбелязва Иван Кръстев: „Кремъл мисли не от гледна точка на човешките права, а от тази на нуждите на населението.“^[83] Вотът не предлага избор, а само шанс да потвърдиш изборите, направени от Путин. Той контролира всички институции на федералното правителство — от кабинета до законодателната власт. Правната система е средство, което се използва срещу политическите опоненти. Партийната система е прочистена от политически групи, които Путин не одобрява. Силовият апарат около Путин контролира по-голямата част от националните медии и особено телевизията.^[84]

Поне засега повечето руснаци изглеждат доволни от автократичното управление. Управлението на Путин, за разлика от комунизма, не осъществява големи

посегателства върху личния живот на хората, стига да стоят настрана от политиката. За разлика от хаоса на руската демокрация през 90-те години, настоящото управление, благодарение на високите цени на петрола и на природния газ, поне е установило по-висок жизнен стандарт. Усилията на Путин да промени унизителния ред, установен след Студената война, и да възвърне величието на Русия се радват на популярност. Политическите му съветници смятат, че „ако отмъстим за падането на Съветския съюз, ще се задържим на власт.“^[85]

Според Путин налице е симбиоза между характера на неговото управление и успешното възвръщане на статута на Русия като велика сила. Прилагането на сила и контрол у дома позволяват на Русия да бъде силна навън. А силата навън оправдава твърдото управление у дома. Растящото международно влияние на Русия предпазва автократията на Путин от външен натиск. Европейските и американските държавници установяват, че една силна Русия е способна да направи живота им по-лесен или по-труден по отношение на множеството международни проблеми — от енергийните доставки до Иран. При тези обстоятелства те далеч не са склонни да се конфронтират с Русия по въпроси като честността на провежданите там избори или откритостта на политическата ѝ система.

На базата на корелацията между сила навън и автократия у дома Путин изгради ръководна национална философия. Той нарича Русия „суверенна демокрация“ — термин, който обобщава завръщането на Русия към величието, спасението ѝ от бремето, което Западът налага, както и възприемането на „източния“ модел демокрация. Според Путин единствено една велика и могъща Русия ще бъде достатъчно силна да защитава и утвърждава интересите си и да не се поддава на исканията отвън за провеждане на западни политически реформи, от които Русия не се нуждае, нито ги желае.^[86] През 90-те години на XX в. Русия упражняваше малко влияние на

световната сцена, но пък се отвори широко пространство за нахлуването на чужди бизнесмени и чужди правителства. Путин иска Русия да упражнява голямо влияние върху останалия свят, като същевременно се предпазва от въздействието на глобални сили, които не са добре дошли.^[87]

Путин с основание смята Китай за добър пример. Докато Съветският съюз след 1989 г. рухна и загуби всичко, когато първо Михаил Горбачов, а после и Борис Елцин се стремяха към мир със Запада и направиха възможна намесата му в руските дела, китайските лидери преодоляха кризата, противопоставяйки се на Запада. Те наложиха ограничения у дома и после затегнаха коланите, докато отмине ураганът на западното недоволство. Резултатите на двете големи сили бяха поучителни. В края на 90-те Русия бе съсипана, а Китай следваше своя път на безпрецедентен икономически растеж, военна мощ и международно влияние.

Китайците също си взеха поука от руския опит. Докато след събитията на „Тянанмън“ Западът чакаше Китай да започне неизбежния си възход към либерално-демократична модерност, лидерите на Китайската комунистическа партия се заеха да укрепят влиянието си в страната. Въпреки често появяващите се на Запад прогнози за предстоящ политическо отваряне на Китай, тенденцията в последните години е по-скоро към консолидиране, отколкото към реформиране на китайската автокрация. След като стана ясно, че китайските лидери нямат никакво намерение да се реформират и така да загубят властта, западните наблюдатели започнаха да се надяват, че може би лидерите на Китай ще бъдат принудени да се реформират въпреки волята си, само и само да задържат Китай на пътя на икономическия растеж и да се справят с множеството вътрешни проблеми, които следват от растежа. Но сега и това изглежда малко невероятно. Днес повечето икономисти са убедени, че за известно време забележителният растеж на Китай ще бъде устойчив. Внимателните наблюдатели на

китайската политическа система посочват, че за китайското ръководство е характерна комбинация от компетентност и безпощадност при справянето с проблемите, а у населението се забелязва готовност да приема автократичното управление, стига икономическият растеж да продължава. Както писаха учените Андрю Нейтън и Брус Джили, малко вероятно е настоящото управление да „отстъпи пред надигщата се вълна от проблеми или благосклонно да се подчини на либералните ценности, проникнали чрез икономическата глобализация“. Докато събитията не „наложат възприемането на различна нагласа, е препоръчително външният свят да разглежда новите китайски лидери като хора, които скоро няма да напуснат политическата сцена“.^[88]

И така нарастването на националното богатство и автократията все пак се оказаха съвместими. Автократите се учат и се приспособяват. Автократиите на Русия и Китай се научиха как да позволят откритост на икономическата активност и едновременно да потискат политическата активност. Те видяха, че хората, които печелят пари, си държат носа далеч от политиката, особено ако знаят, че носовете им могат да бъдат отрязани. Новопридобитото богатство увеличава способността на автократиите да контролират информацията — да монополизират телевизионните станции и да държат в здрава хватка интернет трафика например — често не без помощта на чуждестранни корпорации, които са склонни да правят бизнес с тях.^[89]

В дългосрочен план увеличаващият се просперитет би могъл да доведе до политически либерализъм, но колко дългосрочен е дългосрочният план? Той може да се окаже прекалено дълъг, за да има каквато и да било стратегическа или геополитическа уместност. Както гласи старият анекдот, в края на XIX в. Германия се изстреля по траекторията на икономическата модернизация и след шест десетилетия се превърна в напълно развита демокрация. Единственият проблем е какво се случва в междинните години. Тоест светът

очаква промяна, а в същото време две от най-големите държави с население над милиард и половина души, заемащи второ и трето място по мащабите на военния си потенциал, в момента имат правителства, които упражняват автократично управление и имат потенциал да се задържат на власт в обозримо бъдеще.

Силата и стабилността на тези автокрации ще формира по фундаментален начин международната система. Светът не е готов да се впусне в нова идеологическа борба, подобна на тази от периода на Студената война. Но новата епоха вместо „универсални ценности“ ще донесе ескалиращо напрежение и понякога дори конфронтация между силите на демокрацията и силите на автократцията.

По време на Студената война бе лесно да се забрави, че битката между либерализма и автократцията започва още през Просвещението. Именно тази битка разделя Съединените щати от Европа в края на XVIII и началото на XIX в. Тя е разделяла самата Европа през по-голямата част от XIX в. А сега се завръща, за да доминира геополитиката на XXI в.

През изминалото десетилетие се предполагаше, че щом са престанали да вярват в комунизма, лидерите на Русия и Китай не вярват в нищо. Превърнали са се в прагматици без идеология или вяра, които просто преследват собствените си интереси и тези на своята страна. Но управляващите в Китай и Русия, подобно на владетелите от автократиите в миналото, имат система от вярвания, която определя насоката на външната и вътрешната им политика. Не става дума за всеобхватен, систематичен поглед върху света, какъвто предлагат марксизмът или либерализмът. Това обаче е мащабна система от вярвания за управлението, обществото и правилното отношение между владетелите и народа им.

Управляващите в Русия и Китай вярват в добродетелите на силното централизирано управление и презират слабостите на демократичната система. Те

смятат, че за да просперираат, техните огромни и капризни нации се нуждаят от ред и стабилност. Те вярват, че несигурността и хаосът на демокрацията ще лишат от средства нациите им и ще ги раздробят, както вече се случи в Русия. Те са уверени, че ако държавите им искат да бъдат силни и уважавани по света и способни да защитават и утвърждават интересите си, е необходимо силно вътрешно управление. От дългата и често бурна история на страната си владетелите на Китай са научили, че политическите разриви и разделения отварят вратата на чуждата намеса и на опустошението. Това, което през 1989 г. светът приветства като политическо отваряне, лидерите на Китай възприемат като проява на несъгласие с почти фатален край.

Следователно китайските и руските лидери не са просто автократи. Те вярват в автократията. Модерният либерален ум в „края на историята“ може и да не оцени постоянната привлекателност на автократията в глобализирания свят. Исторически погледнато, руските и китайските лидери са във видна компания. Европейските монарси от XVII, XVIII и XIX в. са напълно убедени в превъзходството на тяхната форма на управление. Заедно с Платон и Аристотел и всеки друг голям мислител преди XVIII в. те разглеждат демокрацията като власт в ръцете на разгулната, алчна и невежа тълпа. През първата половина на XX в. за всяка демократична сила като Съединените щати, Великобритания и Франция съществува по една еднакво силна автократична сила като Германия, Русия и Япония. Шансовете на демокрацията и автократията да бъдат използвани като модел на управление от многото малки държави по света са приблизително еднакви. Демокрацията печели широка популярност едва през втората половина на XX в., а едва след 80-те се превръща в най-разпространената форма на управление. Владетелите на Русия и Китай не са първите, които предполагат, че може и да не е най-добрата.

Често се говори, че автократите в Москва и Пекин

желаят единствено да трупат пари, че китайските лидери са просто клептократи и че Кремъл е „Russia, Inc.“ Разбира се, руските и китайските лидери се грижат за себе си, наслаждавайки се на властта заради самата нея и заради богатството и лукса, които носи. Но през изминалите векове това са правила и много велики крале, императори и папи. Хора, които упражняват власт, обичат да упражняват власт и обикновено така забогатяват. Но освен това те са убедени, че я упражняват в името на по-висша цел. Осигурявайки ред, генерирайки икономически растеж, обединявайки нациите си и водейки ги към международно влияние, уважение и власт, те вярват, че служат на своите народи. А в момента изобщо не изглежда по-голямата част от поданиците им в Китай или Русия да не са съгласни с това.

След като имат собствена система от вярвания, автократиите имат и собствен кръг от интереси. Владетелите на Китай и Русия може да са прагматици, но са прагматици в следването на политики, чрез които биха се задържали на власт. Путин не намира разлика между собствените си интереси и тези на Русия. Когато Луи XIV заявява: „L'etat c'est moi“ („Държавата — това съм аз“), той се обявява за живо възплъщение на френската нация, посочвайки, че неговите интереси и тези на Франция са едни и същи. Когато Путин обявява, че има „моралното право“ да продължи да управлява Русия, той казва, че оставането му на власт е в интерес на Русия. И точно както Луи XIV не е могъл да си представи, че е в интерес на Франция монархията да си отиде, така и Путин не може да повярва, че слизането му от власт би могло да бъде в интерес на Русия. Както посочи китайският учен Минксин Пей, когато китайските лидери трябва да избират между икономическата ефективност и оставането си на власт, те избират властта.^[90] В това се състои техният прагматизъм.

Желанието за самосъхранение на автократите засяга и подхода им към външната политика. В епохата на монархиите външната политика служи на интересите

на монарха. В епохата на религиозен конфликт тя служи на интересите на църквата. В модерната епоха демокрациите се опитват да следват външна политика, която да направи света по-сигурен за демокрацията. Днес автократите следват външна политика, чиято цел е да направи света по-безопасен ако не за всички автокрации, то поне за тяхната собствена.

Русия е най-добрият пример за това как вътрешното управление на една държава оформя отношенията ѝ с останалата част от света. Демократизиращата се Русия и дори демократизиращият се Съветски съюз на Горбачов като цяло гледаха благосклонно на НАТО и поддържаха добри взаимоотношения със съседите, които същобяха поели по пътя на демократизацията. Но днес Путин вижда в НАТО враждебна институция, нарича разширяването му „сериозна провокация“ и пита „срещу кого е насочена тази експанзия?“^[91] А днес НАТО не се отнася нито по-агресивно, нито по-провокативно към Русия, отколкото по времето на Горбачов. Дори може да се каже обратното. Алиансът е станал по-мек, точно както Русия е станала по-агресивна. Когато Русия бе по-демократична, руските лидери смятаха, че интересите им са тясно обвързани с либералния демократически свят. Днес руското правителство се отнася с подозрение към демокрациите и особено към тези, които се намират близо до границите му.^[92]

Това е разбираемо. Въпреки нарастващото си богатство в световен мащаб автократите са малцинство. Според китайските учени демократичният либерализъм има превъзходство след падането на съветския комунизъм и е поддържан от „международна йерархия, доминирана от Съединените щати и демократичните им съюзници“ — една „група от велики сили, в центъра на която се намират САЩ“. Китайците и руснаците се чувстват някак „настрани“ от тази могъща клика, достъпът до която е ограничен.^[93] Както се оплака тази година в Давос един държавник, „вие, западните страни, определяте правилата, давате оценките и казвате: «Ти си се държал лошо.»“^[94] Както

иронично недоволства Путин, „непрекъснато ни се преподават уроци по демокрация“.^[95]

Пекин и Москва виждат света след края на Студената война по много по-различен начин в сравнение с демократичните Вашингтон, Лондон, Париж, Берлин или Брюксел. За лидерите в Пекин е още пресен споменът за това как необикновено обединената международна дипломатическа общност, водена от Съединените щати, наложи на Китай икономически санкции и още по-болезнена политическа изолация след кръвопролитията на площад „Тянанмън“. Оттогава Китайската комунистическа партия изпитва „натрапчиво усещане за несигурност“, „непрекъснат страх, че ще бъде нарочена и ще се превърне в мишена на водещите сили и особено на Съединените щати“ и „дълбоко безпокойство за оцеляването на режима, граничещ с чувството, че се намира под обсада“.^[96]

През 90-те години под ръководството на Съединените щати демократичният свят свали авторитарните правителства в Панама и Хаити и на два пъти поде война срещу оглавяваната от Слободан Милошевич Сърбия. Международните неправителствени организации (НПО), добре финансирани от западните правителства, обучаваха опозиционните партии и подкрепяха изборните реформи в Централна и Източна Европа и в Централна Азия. През 2000 г. финансираните отвън опозиционни партии и международните наблюдатели на изборите най-сетне свалиха Милошевич. В рамките на една година той бе изпратен в Хага, а пет години по-късно почина в затвора.

В периода 2003 — 2005 г. западните демокрации и НПО осигуриха на прозападните и продемократичните партии и политици финансиране и организационна подкрепа, която им помогна за свалянето на авторитарите в Грузия, Киргизстан, Украйна и Ливан. Европейците и американците приветстваха тези революции и видяха в тях естествено разгръщане се и предопределена политическа еволюция на човечеството към либерална демокрация. Но лидерите

в Пекин и Москва разглеждаха през геополитическа призма тези събития и видяха в тях финансирани от Запада и инспирирани от ЦРУ преврати, които разширяват хегемонията на Съединените щати и европейските им съюзници. Както отбелязва Дмитрий Тренин, катаклизмите в Украйна и Грузия „още повече отровиха отношенията между Русия и Запада“ и задълбочиха убеждението на Кремъл, че трябва да „завърши предприетия обрат във външната си политика“.^[97]

Цветните революции притесниха Путин не само защото възпрепятстваха регионалните му амбиции, но и защото той се страхува, че примерът на Украйна и Грузия би могъл да се повтори в Русия. Към 2006 г. това го убеди, че трябва да контролира, да ограничава, а в някои случаи дори да прекрати дейността на международните НПО. Дори днес той предупреждава за съществуването на „чакали“ в Русия, които „са изкарвали интензивен курс при чужди експерти, тренирали са познанията си в съседните републики, а сега ще пробват тук“.^[98]

Тревогите му може да изглеждат абсурдни или неискрени, но със сигурност не са неоснователни. След Студената война триумфираният либерализъм се опита да увеличи доминацията си, утвърждавайки като международен принцип правото на „международната общност“ да се намесва в случаите, в които суверенна държава нарушава човешките права на собственото си население. Международните НПО се намесват във вътрешната политика; международните организации като Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа наблюдават и оценяват избирателния процес; международни експерти по право обсъждат изменения в международното право, които да включват в него такива нови понятия като „отговорността да защитаваш“ или „доброволен отказ от суверенитет“. На теория тези нововъведения се отнасят за всеки. На практика те основно осигуряват на демократичните държави правото да се намесват в делата на недемократичните. За нещастие на Китай, Русия и

другите автокрации това е тема, по която няма голямо трансатлантическо разногласие. Традиционно ревнивите по отношение на собствения си суверенитет Съединени щати винаги са били готови да се намесят във вътрешните дела на други държави. Европейските нации, някога големи поддръжници (на теория) на Вестфалската система на ненарушим държавен суверенитет, сега са сменили курса и са създали система, която, както казва Робърт Купър, се състои в непрекъсната „взаимна намеса във вътрешните работи на другите дори по отношение на бирата и надениците“.^[99]

Това стана най-големият разкол в международната система, който разделя демократичния свят и автокрациите. В продължение на три века международното право с неговите принципи срещу намесата във вътрешните работи на държавите е било склонно да защитава автокрациите. В днешно време демократичният свят се намира в процес на отстраняване на тази защита, докато автократите бързат да защитят принципа за неприкосновеност на суверенитета.

Войната в Косово през 1999 г. бе по-драматична и по-обезпокоителна повратна точка за Русия и Китай, отколкото войната в Ирак през 2003 г. И двете нации се обявиха против интервенцията на НАТО, и то не само защото китайското посолство бе бомбардирано от американски боен самолет, а далечните славянски братовчеди на Русия в Сърбия бяха изложени на въздушната кампания на НАТО. Когато Русия заплаши, че ще блокира военните действия в Съвета за сигурност на ООН, НАТО просто заобиколи Обединените нации и пое отговорността за подобни действия, като по този начин лиши Русия от едно от малкото ѝ останали средства за упражняване на влияние на международната сцена. Според Москва това бе чисто нарушение на международното право не само защото войната не получи одобрението на ООН, а и защото представляваше интервенция на територията на суверенна държава, която не бе извършила акт на

агресия. „Сред китайците „интервенционистското ударение, поставено върху човешките права“, беше просто нова и ефикасна стратегия за глобално господство на „либералната хегемония“. [100] Година по-късно Путин продължи да настоява, че западните нации трябва да „се откажат от подобни прояви на пренебрежение към международното право“ и да не се опитват да намерят заместител на „ООН в лицето на НАТО или ЕС“. [101]

Руснаците и китайците си намериха добра компания. Такъв авторитет като Хенри Кисинджър предупреди, че „внезапното изоставяне на идеята за национален суверенитет“ носи риска от свят, освободен от всякаква идея за международен правен ред. Разбира се, Съединените щати не му обърнаха особено внимание — те вече се бяха намесвали и бяха сваляли суверенни правителства много пъти в своята история. Но дори постмодерна Европа захвърли настрана правните тънкости в името на това, което възприемаше като висша просвещенска нравственост. Както отбеляза Робърт Купър, Европа бе принудена да действа под влиянието на „колективната памет за Холокоста и за потоците изгнаници, жертви на крайния национализъм по време на Втората световна война“. Този „общ исторически опит“ осигуряваше необходимото оправдание. Кисинджър предупреди, че в един свят на „съперничещи си версии на универсалната истина“ подобна доктрина носи риск от хаос. Купър отговори, че постмодерна „Европа вече не е зона на съперничещи си истини“. [102]

Но демокрациите не са способни да се справят деликатно с конфликта между международното право и либералния морал. След събитията на площад „Тянанмън“ китайските държавници зададоха един въпрос, който продължават да задават и днес: „Какво право има правителството на Съединените щати да... се намесва безцеремонно във вътрешните дела на Китай?“ [103] И наистина, с какво право? Единствено либералното кредо осигурява правото и вярата, че всички хора са създадени равни и притежават

определени неотменими права, които не трябва да бъдат ограничавани от държавното управление, че държавното управление придобива властта и легитимността си единствено със съгласието на управляваните, чиито права на живот, свобода и собственост трябва да защитава. За онези, които споделят тази либерална вяра, външната политика и дори войните в защита на тези принципи, като войната в Косово, са правилни, дори ако установеното международно право твърди, че са погрешни. Но според китайците, руснаците и всички онези, които не споделят този светоглед, Съединените щати и съюзниците им просто успяват да наложат на останалите своите представи, и то не защото тези представи са правилни, а защото Америка е достатъчно силна, за да ги наложи. За нелибералите либералният международен ред не представлява прогрес. Той е потисничество.

Но това не е само въпрос на теория или на тънкостите на международната юриспруденция. Той засяга фундаменталната легитимност на управленията, което за автократите може да бъде въпрос на живот и смърт. Китайските лидери не са забравили, че ако през 1989 г. демократичният свят бе постигнал своето, те сега щяха да са свалени от власт, вероятно в затвора или застигнати от дори по-лоша съдба. Путин се оплаква, че „ставаме свидетели на все по-голямо и по-голямо незачитане на основните принципи на международното право“, при което той има предвид не само незаконното прилагане на сила, а и налагането на „икономически, политически, културни и образователни политики“. Той критикува начина, по който „независимите правни норми“ се моделират така, че да бъдат приспособени към „правната система на една определена държава“, тази на западните демокрации, и начина, по който международните организации като Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа са се превърнали във „вулгарни инструменти“ в ръцете на демокрациите. В резултат от това, отбелязва Путин, „никой не се чувства в безопасност! Защото никой не

вижда в международното право здрава стена, която ще го защити.“^[104]

Западните демокрации са готови да отрекат подобно свое намерение, но Путин и лидерите на Китай имат основание за безпокойство. Хората, формиращи политиката, непрекъснато твърдят, че биха искали Русия и Китай да се интегрират в международния либерален демократичен ред, но това, че Русия и Китай подхождат внимателно, не бива да ни изненадва. Възможно ли е автократите да станат част от либералния международен ред, без да отстъпят пред силите на либерализма?

Уплашени от отговора на този въпрос, автократиите съвсем естествено са обърнали поглед назад, и то донякъде ефективно. Вместо да приемат новите принципи на намален суверенитет и отслабена международна защита на автократите, Русия и Китай се стремят да наложат международен ред, който поставя акцент върху националния суверенитет и може да защити автократичните управления от чужда намеса.

И действията им са успешни. Автократията се завръща. Промените в идеологическата окраска на най-влиятелните страни в света винаги са оказвали влияние върху избора, който правят лидерите на по-малките нации. Фактът, че фашизмът бе на мода в Латинска Америка през 30-те и 40-те години на ХХ в., се дължеше отчасти на видимия му успех в Италия, Германия и Испания. Комунизмът се разпространи в Третия свят през 60-те и 70-те години не толкова защото Съветският съюз полагаше неимоверни усилия да го разпространи, колкото защото опонентите на държавната власт провеждаха бунтовете си под знамето на марксизма-ленинизма и после си осигуряваха помощ от Москва. Когато комунизмът в Москва рухна, комунистическите метежи по света станаха по-редки и възникваха в отдалечени едно от друго места. И ако увеличаващата се сила на световните демокрации в последните години на Студената война, която достигна най-високата си точка в тяхната почти пълна победа след 1989 г., допринесе

за вълната от демократизация през 80-те и 90-те години, то е логично да се очаква, че възходът на две могъщи автокрации би трябвало отново да промени баланса.

Погрешно е да се смята, че автокрацията не се радва на международна привлекателност. Благодарение на десетилетия забележителен растеж китайците днес могат да твърдят, че техният модел на икономическо развитие, който съчетава все по-отворена икономика и затворена политическа система, може да бъде успешна алтернатива за развитие в много държави. Китай несъмнено предлага модел на успешна автокрация и образец за това как може да се натрупа богатство и да се създаде стабилност, без да се налага да се отстъпва пред политическата либерализация. Руският модел на „суверенна демокрация“ е привлекателен за страните в Централна Азия. Някои европейци се безпокоят, че Русия „се превръща в идеологическа алтернатива на ЕС, която предлага различен подход към суверенитета, силата и световния ред“.^[105] През 80-те и 90-те години авторитарният модел изглеждаше губещ, тъй като либералната приливна вълна срина и десни, и леви диктатури. Днес, благодарение на успеха на Китай и Русия, той изглежда като нещър, на което може да се заложи.

Китай и Русия може и да не са толкова активни в износа на идеология както преди, но могат да предложат и вече предлагат на автократите убежище в случай, че демокрациите бъдат враждебни към тях. Когато през 90-те години взаимоотношенията на Иран с Европа се влошиха рязко, след като духовните лица издадоха фатва, призоваваща към смъртта на Салман Рушди, влиятелният ирански лидер Акбар Хашеми Рафсанджани прокара път в тази посока, като подчерта колко по-лесно се поддържат добри отношения с нация като Китай.^[106] Когато през 2005 г. диктаторът на Узбекистан бе разкритикуван от администрацията на Джордж У. Буш по повод насилственото разпръскване на митинг на опозицията,

той отговори чрез присъединяване към Шанхайската организация за сътрудничество и сближаване с Москва. Китай предоставя необвързваща помощ на диктатурите в Африка и Азия, подкопавайки усилията на „международната общност“ да окаже натиск за провеждането на реформи — което на практика означава смяна на режима — в страни като Бирма и Зимбабве. Американците и европейците може и да роптаят, но автократиите нямат намерение да свалят от власт други автократи по настояване на демократичния свят. Китайците, които неотдавна използваха смъртоносна сила за смазване на студентските демонстрации, едва ли биха помогнали на Запада да сваля правителството в Бирма, което прави същрто. Нито пък биха наложили на африканските страни условия за получаване на помощ, настоявайки за политически и институционални реформи, каквито нямат намерение да осъществяват в Китай.

Китайските държавници могат да смъмрят управниците на Бирма; могат да настояват пред суданското правителство за намиране на решение на суданския конфликт. От време на време Москва може и да се дистанцира от Иран. Но лидерите на Рангун, Хартум, Пхеня и Техеран знаят, че най-добрите им и в крайна сметка единствени защитници в един като цяло враждебен свят са Пекин и Москва. В големия разкол между демокрацията и автократията автократите споделят общи интереси и обща представа за международния ред. Както китайският лидер Ли Пън каза на Рафсанджани, Китай и Иран са обединени от общрто желание да изградят световен ред, в който „изборът на социалната система на една държава е в ръцете на народа на тази страна“.^[107]

Всъщност глобалното съперничество вече е в ход. Според руския външен министър Сергей Лавров „за пръв път от много години насам на пазара на идеите наистина има среда, която позволява конкуренцията между различните «ценностни системи и модели за развитие»“. И според руснаците добрата новина е, че „Западът губи монопола си върху глобализационния

процес“. Днес, когато говорят за многополюсен свят, руснаците нямат предвид само преразпределението на сила. Става дума и за съперничеството между ценностни системи и идеи, което ще осигури „основата на многополюсен световен ред“.^[108]

Всичко това е изненада за демократичния свят, който си мисли, че с падането на Берлинската стена подобно съперничество вече е приключило. Световните демокрации не възприемат усилията си за поддържане на демокрацията и на принципите на Просвещението в чужди страни като аспект на геополитическо съперничество, тъй като не виждат „съперничищи си истини“, а само „универсални ценности“. Поради това те невинаги съзнават, че използват богатството и силата си, за да накарат другите да възприемат техните ценности и принципи. В рамките на собствените си институции и съюзи те настояват за безпрекословна преданост към либералните демократични принципи. Преди да отворят врати пред новите членове и преди да предоставят множеството облаги, които членството носи от гледна точка на богатство и сигурност, те изискват от страните, които желаят да се присъединят към ЕС или НАТО, да отворят икономиките и политическите си системи. Когато в края на 2007 г. грузинският президент обяви извънредно положение, той намали шансовете на Грузия да влезе скоро в НАТО или ЕС. В резултат на това Грузия сега пребивава в несигурност в ада между руската автокрация и европейския либерализъм. А ако впоследствие демокрациите обърнат гръб на Грузия, тя може да няма друг избор, освен да се приспособи към Москва.

Това съперничество не е връщане към времето на Студената война. По-скоро то е преоткриване на XIX в. Тогава абсолютистките владетели на Русия и Австрия поддържат родствените им автокрации в следреволюционна Франция и използват сила, за да потушат либералните бунтове в Германия, Полша, Италия и Испания. Великобритания по времето на Палмерстън използва британската мощ, за да помага

на либералите на континента; Съединените щати приветстват либералните революции в Унгария и Германия и се възмущават, когато руските войски потискат либералните сили в Полша. Днес Украйна е страна, която вече е била бойно поле на силите, подкрепяни от Запада, и тези, подкрепяни от Русия, и в бъдеще може да се превърне отново в бойно поле. Такава може да е съдбата и на Грузия. Заслужава си да поразсъждаваме как би изглеждал светът и как би изглеждала Европа, ако демократичните движения в Украйна и Грузия се провалят или бъдат отстранени със сила и двете държави се окажат тясно свързани с Москва автократии. Заслужава си да помислим какъв ефект би имало върху Източна Азия използването на сила от Китай, за да стъпче демократичната система в Тайван и да я замени с приятелски настроена автократия.

До война може и да не се стигне, но глобалното съперничество между демократичните и автократичните държави ще се превърне в основна черта на света на XXI в. Големите сили все по-често избират на коя страна да застанат и се идентифицират с един или друг лагер. Индия, която през Студената война гордо запази неутралитет и дори може да се каже, че бе просъветски настроена, започна да се самоопределя като част от демократичния Запад.^[109] В последно време Япония прави всичко възможно да се утвърди като демократична велика сила, споделяща общи ценности не само с други азиатски, но и с неазиатски демокрации. И макар при Япония и Индия желанието да принадлежат към демократичния свят да е автентично, то е и част от геополитическа калкулация — начин да се заздравя солидарността с други велики сили, които биха могли да бъдат от помощ в стратегическото им съперничество с автократичен Китай.

В международните дела не може да съществува съвършена симетрия. Реалностите близнаци на настоящата епоха — съперничеството между големите сили и надпреварата между демокрация и автократия

— невинаги ще поразяват едни и същи коалиции. В хода на геополитическото си съперничество с автократичен Китай демократична Индия подкрепя диктатурата в Бирма, за да не може Пекин да получи стратегическо предимство. Индийските дипломати обичат да противопоставят големите сили една на друга, като затоплят отношенията ту с Русия, ту с Китай. Демократичните Гърция и Кипър се стремят към близки връзки с Русия отчасти поради културна солидарност с православните си братовчеди, но повече водени от икономически интерес. Съединените щати отдавна са съюзници с арабските диктатури и с редица военни лидери в Пакистан по стратегически и икономически причини. Точно както по време на Студената война стратегическите и икономическите съображения, както и културните връзки, често преодоляват идеологията.

Но в днешния свят формата на управление на една държава, а не „цивилизацията“, към която принадлежи, или географското ѝ положение подсказва най-добре в какво геополитическо направление ще поеме тя. Азиатските демокрации застават редом с европейските демокрации срещу азиатските автокрации. Китайските наблюдатели установяват „V-образен пояс“ от проамерикански демократични сили, „който се простира от Североизточна до Централна Азия“.^[110] Учението, което военноморските сили на Индия, Съединените щати, Япония, Австралия и Сингапур проведоха в Бенгалския залив миналата година, бе определено от китайски и други наблюдатели като „оста на демокрацията“.^[111] Японският министър-председател говори за „азиатска дъга на свобода и просперитет“, простираща се от Япония през Индонезия до Индия.^[112] Руските политици заявяват открито „безпокойството“ си, че НАТО и Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа „възпроизвеждат блокова политика“, която не е много различна от тази по време на Студената война. Но самите руснаци се обръщат към Шанхайската организация за сътрудничество като към съюз „анти-НАТО“ и „Варшавски договор 2“.^[113] Миналогодичната

срещи на Шанхайската организация за сътрудничество събра пет автокрации — Китай, Русия, Узбекистан, Казахстан и Таджикистан и Иран.^[114] Когато държавите от АСЕАН направиха опит да обсъдят проблема с Бирма миналата година, организацията се разцепи наполовина — от едната страна бяха демократични държави като Филипините и Индонезия, подкрепяни от Япония, които настояваха за оказване на натиск върху Бирма, а от другата страна останаха автокрациите Виетнам, Камбоджа и Лаос, подкрепяни от Китай, които се опитваха да избегнат възникването на прецедент, който един ден може се обърне срещу тях.^[115]

Разделенията между Съединените щати и европейските им съюзници, които зейнаха след нахлуването в Ирак, са засенчени от по-фундаменталните геополитически разделения и особено от нарастващото напрежение между демократичния трансатлантически съюз и автократична Русия. Европейските нагласи към Русия се втвърдяват. Същото се случва и с европейските нагласи към Китай. Проучванията показват, че в Англия, Германия, Франция и Испания имиджът на Китай се влошава.^[116] През 2007 г. едва 34% от гражданите на Германия гледат благосклонно на Пекин, което може да обясни защо канцлерът Ангела Меркел прие да си навлече гнева на Китай, срещайки се с Далай Лама миналата година.

Това не означава, че американците и европейците ще постигнат съгласие относно най-добрия начин на водене на отношенията с Москва или Пекин. Китай е доста далеч от всекидневните европейски стратегически тревоги и следователно за европейците приспособяването към възхода на Китай е много по-лесно, отколкото за американците, индийците или японците. Що се отнася до Русия, европейците вероятно ще следват по-меката Ostpolitik както по време на Студената война, отколкото по-агресивен подход в американски стил. Но тенденцията в Европа е към по-голяма демократична солидарност. Водещите немски политици говорят за разширяване на подхода

на страната си към Азия, с фокус не само върху „икономическите връзки“ с Китай, но и върху „ценностите“ и търсенето на стратегически връзки с „Южна Корея, Япония, Индия и Индонезия, които могат да играят роля в областта на сигурността и други световни проблеми“.^[117]

Автократиите в Египет и Саудитска Арабия остават тясно свързани с Вашингтон, а наскоро състоялите се демократични избори в Палестина създадоха антиамериканско мнозинство. Това не бива да ни изненадва, тъй като много арабски мюсюлмани възприемат Съединените щати като поредната потискаща ги западна сила. Въпросът е: още колко Близкият изток ще продължи да бъде изключение? Възможно е с течение на времето Египет и Саудитска Арабия да видят изгода в сближаването със сходните на тях автокрации в Москва и Пекин. Възможно е същ по-демократичните в бъдеще Ливан, Ирак и Мароко да образуват нов блок от проамерикански демокрации в региона, рамо до рамо с по-умерените, демократизиращи се автокрации в Кувейт, Йордания и Бахрейн.

Глобалните разделения между клуба на автократите и оста на демокрацията ще имат сериозни последици за международната система. Можем ли още да говорим за „международна общност“? Терминът предполага постигане на съгласие относно международни норми на поведение, международен морал, дори международно съзнание. Днес големите световни сили са далеч от подобно разбирателство. Когато става дума за големите стратегически въпроси, като например дали да има намеса или налагане на санкции, или да се направи опит за дипломатическа изолация на съответните държави, вече няма международна общност, която да бъде мобилизирана или ръководена. Най-безцеремонно това стана ясно по време на войната в Косово, която раздели демократичния свят от Русия, Китай и много други автокрации извън Европа. Днес доказателствата идват от Дарфур, Иран и Бирма.

Нормално е да се смята, че по транснационални проблеми като болести, бедност или промяна на климата големите сили би трябвало да работят заедно въпреки разминаващите се интереси и различен светоглед. Но дори по тези въпроси техните различия усложняват нещата. Споровете между демокрациите и Китай за това как и дали да се поставят условия при предоставянето на помощ на бедните страни в Африка влияят на битката срещу бедността. Геополитическите сметки засягат международните преговори по темата за решаване на проблема с климатичните промени. Китайците и индийците смятат, че напредналите индустриални западни нации, достигнали до сегашния връх чрез продължило десетилетия замърсяване на въздуха и изпускане на прекомерни количества парникови газове, сега искат да лишат останалите от правото да реализират растеж по същия начин. Пекин подозира Запада в опит да ограничи възхода на Китай и да забави неговото издигане като конкурентоспособна велика сила.

Режимът за неразпространение на ядрено оръжие ще продължи да се натъква на проблеми дотогава, докогато сблъскащите се интереси на великите сили и различните форми на управление вземат надмощие над потенциалните им общи интереси от възпиране на снабдяването на други страни с ядрено оръжие. Китай разчиства пътя пред Иран. Съединените щати разчистват пътя пред Индия, за да си спечелят подкрепата на Делхи в стратегическото съперничество с Китай.

Разпадането на международната общност е най-забележимо в случващото се със Съвета за сигурност на ООН, който след краткото си пробуждане след края на Студената война сега отново потъва в дълбока кома. Известно време изкусната дипломатия на Франция и внимателният подход на Китай прикриваха факта, че в Съвета за сигурност по основните въпроси съществува остро разделение между автократиите и демокрациите, като последните систематично настояват за санкции и други наказателни мерки срещу

автократиите в Иран, Северна Корея, Судан и Бирма, а първите точно толкова систематично се противят на тези предложения и се опитват да отслабят ефекта на подобни действия. В следващите години пропагандата може само да се задълбочава.

Малко вероятно е да успеят призивите за ново „споразумение“ между държавите, посредством което Русия, Китай, Съединените щати, Европа и другите сили да установят някакъв вид съвместно международно управление. „Европейският концерт“ от началото на XIX в. действа под егидата на общ морал и споделени принципи за управление. Целта му е не само да съхрани мира в Европа, но и което е по-важно, да предпази монархическия и аристократичен ред от либералните и радикалните предизвикателства на Френската и Американската революция и от ехото им в Германия, Италия и Полша. „Концертът“ постепенно се разпада под натиска на популярния национализъм, стимулиран отчасти от възхода на революционния либерализъм. Съгласието на великите сили, постигнато от Франклин Рузвелт в Съвета за сигурност на ООН, също се препъна в идеологически конфликт.

В днешно време великите сили не се обединяват от чувство за общ морал и споделени ценности. Вместо това те изпитват подозрителност и увеличаваща се враждебност, а автократиите основателно смятат, че каквото и да казват демокрациите, те ще приветстват падането им от власт. Всяко съгласие между тези държави би било изградено на нестабилна основа и вероятно ще се разпадне при първото по-сериозно изпитание.

Възможно ли е тези разногласия да бъдат превъзможани чрез разширяване на търговските връзки и увеличаваща се икономическа взаимозависимост в този все по-глобализиращ се свят? Несъмнено икономическите връзки могат да възпрепятстват тенденцията на конфликт между великите сили. Днес китайските лидери избягват конфронтация със Съединените щати, както защото не могат да разчитат на победа, така и защото се

страхуват от евентуалните последици за икономиката на Китай и съответно за стабилността на автократичното им управление. Зависимостта на Америка, Австралия и Япония от китайската икономика кара и тези страни да бъдат предпазливи, а могъщото влияние на големия бизнес в Америка кара американските лидери да заемат по-сговорчива позиция по отношение на Китай. В Русия и Китай икономическите интереси са не само национални, но и лични. Ако бизнесът на Русия е бизнесът, както твърди Дмитрий Тренин, лидерите на държавата няма да искат да застрашат богатството си чрез рискована външна политика.

Въпреки това историята не се отнася благосклонно към теорията, че силните търговски връзки предотвратяват конфликт между държавите. Днес взаимната зависимост между икономиките на Съединените щати и Китай не е по-голяма от тази между икономиките на Великобритания и Германия преди Първата световна война. Освен това търговските връзки също са обременени с напрежение и конфликти. Връзките между Съединените щати и Китай са белязани от все повече свади, като Конгресът на САЩ заплашва със закони, които да накажат Китай за евентуална търговска непочтеност. И в Европа, и в Съединените щати притесненията, свързани с нарастващото стратегическо предизвикателство на Китай, все по-често са съпътствани или дори надмогвани от тревогата от нарастващите икономически предизвикателства на Китай. Петдесет и пет процента от жителите на Германия смятат, че китайският икономически възход е „нещр лошо“, което е повишение в сравнение с 38% през 2005 г., а това мнение се споделя от американците, индийците, англичаните, французите и дори от южнокорейците. Днес 60% от жителите на Южна Корея смятат, че намиращата се във възход икономика на Китай е „нещр лошо“ [\[118\]](#).

Междувременно китайците може още да се съобразяват с натиска за регулиране на валутата си, за

налагане на ограничения върху пиратството и за повишаване на качеството на продуктите си, както и с останалия тормоз на Съединените щати и Европа. Но те започват да чувстват, че демократичният свят се обединява срещу тях и използва тези спорове като начин да ограничава Китай — не само икономически, но и стратегически.

Накрая трябва да се спомене и международният сблъсък относно енергийните ресурси, който се превръща в основна арена на геополитическото съперничество. Търсенето на надеждни източници на нефт и газ определя политиката на Китай към Иран, Судан, Бирма и Централна Азия. Русия и предвожданите от Съединените щати демокрации се надпреварват да изградят петролопроводи и газопроводи, които ще им осигурят преимущество и влияние или съответно ще лишат съперниците им от преимущество и влияние.

Сами по себе си търговските връзки не могат да се противопоставят на силите на националната и идеологическата надпревара, които сега отбелязват невероятен ренесанс. Търговските връзки не съществуват във вакуум. Те влияят върху геополитическите и идеологическите конфликти и се влияят от тях. Държавите не са изчислителни машини. Те притежават белезите на хората, които ги създават и обитават — неуловимите и неизмерими човешки качества любов, омраза, амбиция, страх, чест, срам, патриотизъм, идеология и вяра, — все неща, заради които хората се бият и умират както днес, така и хилядолетия преди това.

Безнадеждната мечта на радикалния ислям

Никъде другаде по света тези човешки качества не се проявяват с по-голяма сила, отколкото в ислямския свят и по-специално в Близкия изток. Борбата на радикалните ислямисти срещу могъщите и често безлични сили на модернизацията, капитализма и глобализацията, които те отъждествяват с юдейско-християнския Запад, е другият голям конфликт в международната система днес. Освен това тя е и най-драматичното опровержение на парадигмата за сближаването, тъй като радикалният ислям отхвърля именно конвергенцията, включително представата на либералния свят за „универсални ценности“.

В крайна сметка като исторически феномен борбата между модернизацията и ислямския радикализъм може да окаже по-слабо влияние върху международните дела, отколкото тази между великите сили и между силите на демокрацията и автокрацията. Все пак съпротивата на исляма спрямо западното влияние не е ново явление, макар че приема нови и потенциално катастрофални измерения. В миналото, когато по-стари и по-малко напреднали в техническо отношение народи се сблъскали с по-развити култури, недостатъчно мощните им оръжия са отразявали тяхната изостаналост. Днес по-радикалните привърженици на ислямския традиционализъм, макар да изпитват ненавист към модерния свят, все пак използват срещу него не само древните практики на убийство и самоубийствени атаки, но и неговите собствени модерни оръжия. Силите на модернизацията и глобализацията възпламениха ислямисткия бунт и го въоръжиха за борбата.

Но това е самотна и в основата си отчаяна битка, тъй като в борбата между традиционализма и модерността традицията не може да постигне победа, макар силите на традиционализма, въоръжени с модерни оръжия, технологии и идеологии, да са

способни да нанесат ужасяващи щети. Всички богати и силни нации по света до известна степен са приели да следват икономическите, технологичните и дори социалните аспекти на модернизацията и глобализацията. Всички са възприели, макар и с различна степен на недоволство или съпротива, свободния поток на стоки, финанси и услуги, както и смесването на култури и начини на живот, с което се характеризира модерният свят. Все по-често жителите им гледат едни и същи телевизионни предавания, слушат една и съща музика и посещават едни и същи филми. Заедно с тази доминираща модерна култура те са приели, макар и понякога да ги осъждат, основните отличителни черти на модерния морал и на модерната естетика. Освен всичко друго модерността означава сексуална, както и политическа и икономическа свобода на жените, отслабване на църковната власт и заздравяване на секуларизма, съществуване на това, което преди бе наричано контракултура, и свободно изразяване в областта на изкуствата (ако не и в политиката), което включва и свободата да извършваш богохулство и да пишеш памфлети за символите на вярата, властта и морала. Това са последиците от либерализма и капитализма, отприщени и неограничавани от възпиращата ръка на традицията, силната църква или някое морализаторско и тиранично управление. Дори китайците осъзнаха, че макар да е възможно да имаш капитализъм без политическа либерализация, е много по-трудно да имаш капитализъм без културна либерализация.

Днес радикалните ислямисти са последната крепост срещу могъщите сили на модерността. Според Саид Кутб, един от духовните бащи на „Ал Кайда“, истинският ислям може да бъде опазен единствено посредством война на всички фронтове срещу модерния свят. Той настоява да се „разруши цялата политическа и философска стратегия на модерността и да се върне ислямът към неосквернените му корени“.^[119] Мюсюлмански лидер от много по-различен тип, аятолах Хомейни постави ясни паралели между модерността и

Просветението и отхвърли и двете. „Да, ние сме реакционери — казва той на противниците си, — а вие сте просветени интелектуалци: вие, интелектуалците, не искате да върнем времето с 1400 години назад.“^[120]

Тези най-радикални ислямисти, както и Осама бин Ладен, отхвърлят също така и великия продукт на Просветението и модерната епоха: демокрацията. Абу Мусаб ал-Заркауи отхвърля изборите в Иран на основание, че „законодателят, на който трябва да се подчиняваш в една демокрация, е човек, а не Бог“. Демократичните избори са „същността на ереста, политеизма и заблудата“, тъй като превръщат „слабия, невеж човек в съдружник на Бога в Неговата основна божествена привилегия — а именно да управлява и да определя законите“. Както пише Бърнард Луис, целта на ислямската революция в Иран и на други места е да „помете всички чужди и безбожни наноси, наложени навред в мюсюлманските земи на мюсюлманските народи в епохата на чуждо господство и влияние, и да възстанови истинския и даден свише ислямски ред“. Един от тези „безбожни наноси“ е демокрацията. Фундаменталистите искат да върнат ислямския свят на мястото, на което се е намирал, преди християнският Запад, либерализмът и модерността да замърсят чистия ислям.^[121]

Тази цел е непостижима. Ислямистите не могат да върнат обществата си 1400 години назад, дори и останалият свят да им позволи да го направят. А той няма да им позволи. Нито Съединените щати, нито която и да е друга велика сила ще предаде контрола на Близкия изток в ръцете на тези фундаменталистски сили. Една от причините е, че регионът е от голяма стратегическа важност за останалия свят. Но има и нещо още по-важно. Огромното мнозинство от хората в Близкия изток не изпитват желание да се върнат 1400 години назад. Те не се противопоставят нито на демокрацията, нито на модерността. А и в съвременния свят не е възможно да си представим, че една цяла страна може да се изолира от модерния свят, дори ако по-голямата част от населението ѝ го

иска. Възможно ли е великата ислямска теокрация, която „Ал Кайда“ и останалите се надяват да съградят, да блокира напълно звуците и гледките, идващи от останалата част от света, и така да предпази народа си от изкушенията на модерността? Моллите не успяха да го постигнат в Иран. Този проект граничи с фантазията.

Така светът се изправя пред перспективата за продължителна борба, в която целите на ислямистите екстремисти никога няма да бъдат постигнати, тъй като нито Съединените щати, нито Европа, Русия, Китай или народите в Близкия изток са способни или имат желанието да им дадат онова, което искат. Просто е невъзможно днешните велики сили да отстъпят толкова, колкото искат ислямските екстремисти.

За съжаление за тях може да се окаже невъзможно и да се обединят пред лицето на заплахата. Макар в общи линии по отношение на борбата между традицията и модерността Съединените щати, Русия, Китай, Европа и останалите велики сили да са на една и съща страна, онова което ги разделя — съперническите си национални амбиции, разделението между демократи и автократи, трансатлантическото неразбирателство относно използването на военна сила, — подкопава волята им за сътрудничество. Това несъмнено важи в случая с неизбежните военни аспекти на битката срещу радикалния ислямски тероризъм. Европейците са били и ще продължават да бъдат не толкова ентузиазирани по отношение на това, което недвусмислено наричат „войната срещу тероризма“. И за тях, както и за Русия и Китай, ще бъде истинско изкушение да се забавляват на представлението, в което Съединените щати се провалят в битката си срещу „Ал Кайда“ и другите агресивни ислямистки групировки в Близкия изток и Южна Азия, точно както е примамлива идеята американската мощ в региона да бъде възпряна от един разполагащ с ядрено оръжие Иран. Склонността на автократите в Москва и Пекин да защитават родствените си автократи в Пхенян, Техеран и Хартум увеличава шансовете връзката между терористите и ядрените оръжия в крайна сметка да бъде

осъществена.

Всъщност един от проблемите на превръщането на борбата срещу ислямисткия тероризъм в единствения фокус на американската външна политика е в това, че се създава илюзията за съюз и сътрудничество с други велики сили, с които истински съюз е невъзможен. Идеята за истинско стратегическо сътрудничество между Съединените щати и Русия или между Съединените щати и Китай във войната срещу тероризма е по-скоро фикция. За Русия войната срещу тероризма се отнася до Чечения. За Китай се отнася до уйгурите в провинция Синдзян. Но когато стане дума за Иран, Сирия и „Хизбула“, Русия и Китай обикновено са склонни да виждат не терористи, а изгодни партньори в битката между великите сили.

Пороците и добродетелите на американската хегемония

Каква трябва да бъде ролята на Съединените щати в един такъв свят? Проучванията на глобалното обществено мнение показват силно международно желание за намаляване на ролята на Америка и преход към по-голяма многополюсност и равенство в международната система. В самите Съединени щати се издигат призови за смирение, по-голяма умереност в амбициите и по-добро усещане за граници. След войната в Ирак вниманието на света беше погълнато от „американския проблем“. Несъмнено има такъв проблем и той е породен от грешките, допуснати при извършването или неизвършването на нещр, и то не само през последните няколко години, а през цялата американска история. Тенденцията към унилатерализъм, мнителността по отношение на международните институции, ревнивото вкопчване в националния суверенитет, засилената склонност към използване на сила за справяне с международните проблеми, както и благородната духовна щедрост и усещането за просветен егоцентризъм, които карат американците да се обърнат към света и да помагат на другите — тези постоянни черти на американската външна политика не са измислени от администрацията на Буш и няма да изчезнат, когато тя си отиде.

Но въпросът дали американската мощ и експанзивност в следващите години ще продължат да бъдат най-непосредственият проблем или дали те изобщо са най-непосредственият проблем днес, е все по-спорен. В свят, който се е насочил към по-съвършен либерален ред, една старомодна суперсила с чувство за глобална мисия може да изглежда като реликва от миналото и препятствие пред напредъка. Но не е ли възможно в свят, несигурно разположен на ръба на нова епоха на вълнения, една макар и обременена с много дефекти демократична суперсила да има важна, дори необходима роля?

Каквото и да се случва, малко вероятно е американското надмощие скоро да изчезне най-вече поради факта, че светът всъщност не иска това. Въпреки резултатите от проучванията на общественото мнение, в действителност връзките на Америка и със старите, и с новите ѝ съюзници в последните години са се заздравили. Въпреки прогнозите, че останалите сили ще започнат да се обединяват, особено след войната в Ирак, за да балансират бандитската суперсила, нещата всъщност се развиват точно в обратната посока.

Китай и Русия работят заедно за уравнивяването на Съединените щати. Но устойчивият стратегически съюз между двете сили се натъква на препятствия. Те са съюзници в областта на въоръжаването, ако не и страни в официален стратегически съюз, като Русия продава на Китай модерни военни технологии и оръжия на стойност милиарди долари, които могат да бъдат използвани срещу Съединените щати при всеки възникнал конфликт. Двете държави утвърдиха Шанхайската организация за сътрудничество като военна и политическа институция. Но въпреки това те си остават традиционни съперници. Русия продължава да се страхува, че огромното и продуктивно китайско население тихомълком ще залее рехаво населения Сибир и далекоизточните руски територии. Междувременно промишлеността на Китай е по-зависима от американския пазар, отколкото от износителката на петрол Русия. Лидерите на Русия понякога се страхуват, че китайците повече обичат американския пазар, отколкото мразят американската хегемония. Но засега геополитическите интереси на двете велики сили по-скоро се срещат, отколкото се разделят. И двете имат интерес и желание господството на Америка да намалее и да се създаде по-равномерно разпределение на сила в света — което е просто друг начин да се каже, че настояват за относително увеличение на собствената си мощ.

Проблемът при тях се състои в това, че другите велики сили — демократичните Европа, Япония и Индия — не са склонни да вървят в тази посока.

Напротив, геополитически те са по-близо до Съединените щати. Най-рязка бе промяната в Индия, бивш съюзник на Москва, който днес смята, че добрите отношения със Съединените щати са от огромно значение за постигането на по-широките му стратегически и икономически цели. Говорителят на външното министерство на Индия каза съвършено ясно: „Съединените щати са доминираща суперсила, така че е логично ние да се опитваме да бъдем в добри отношения с нея.“^[122] Японските лидери стигнаха до същия извод преди десет години. В средата на 90-те години на XX в. японско-американският съюз бе изправен пред заплахата от разпадане. Но от 1997 г. насам стратегическите взаимоотношения между двете страни стават все по-здрави отчасти поради нарастващото безпокойство на Япония по отношение на Китай и Северна Корея, отчасти като начин за подобряване на положението на самата Япония в Източна Азия и в света като цяло. Някои южноазиатски държави също започнаха да се подсиgurяват срещу демонстриращия възход на Китай. Дори Южна Корея, за която са характерни сложни отношения със Съединените щати и враждебност към Япония, започна внимателно да наблюдава Китай. Впечатляващите 89% от южнокорейците твърдят, че увеличаващата се военна сила на Китай е „нещр лошо“.^[123] В Европа също се забелязва очевидна тенденция за по-близки стратегически взаимоотношения със Съединените щати. Преди няколко години Герхард Щрьодер и Жак Ширак флиртуваха с по-близките отношения с Русия като начин за контрабалансиране на американската мощ. Но сега Франция, Германия и останалата част от Европа вървят в обратната посока. Причината не е в някаква нова привързаност към Съединените щати. Явлението идва в отговор на променящите се международни обстоятелства и на уроците от миналото. Проамериканската политика на Никола Саркози и Ангела Меркел не само се дължи на неповторимите индивидуалности на тези политици, но и отразява преоценката на френските, немските и

европейските интереси. Те явяват, че близки, макар и не безкритични отношения със Съединените щати дават тласък на европейската сила и влияние, каквито Европа не би могла да постигне сама. Опитът на Ширак и Шрьодер да направят от Европа противотежест на Америка се провали донякъде защото новите членки на Европейския съюз от Централна и Източна Европа се страхуват от възвръщането на Русия и настояват за силни стратегически връзки с Вашингтон.

Както с голямо разочарование разбраха Русия и Китай, същественото и продължително разделение между американското и европейското мнение по въпроса за ролята на силата и нейното използване няма да доведе до стратегическо разединение между Европа и Съединените щати. „Ако ме попитате с коя от двете страни Франция ще бъде в по-близки отношения — Съединените щати или Русия, — моят отговор ще бъде САЩ... Приятелството между Европа и Съединените щати е крайъгълният камък на световната стабилност и точка“ — каза Саркози.^[124]

Като цяло традиционните съюзници на Съединените щати в Източна Азия и в Европа, макар обществата им да са по-антиамерикански настроени, отколкото в миналото, следват политики, отразяващи по-голямото им безпокойство от мощните автократични държави в съседство, отколкото от Съединените щати.^[125] При положение че отзвукът от разцеплението по въпроса за Ирак вече отшумява, руският външен министър днес се страхува, че „консолидирането на трансатлантическата връзка се случва на наш гръб“.^[126]

Дори в Близкия изток, където антиамериканизмът е най-ожесточен и където образите от американската окупация на Ирак и спомените за „Абу Гариб“ все още възпаляват колективната памет, стратегическият баланс остава почти непроменен. Йордания, Египет, Саудитска Арабия и Мароко продължават да работят в тясно сътрудничество със Съединените щати, независимо от нарасналия до известна степен натиск от Вашингтон за политическа реформа на тези автокрации. Това правят и страните от Персийския

залив, които, организирани в Съвета за сътрудничество в Персийския залив, се притесняват от Иран. От откровена принадлежност към антиамериканския лагер Либия възприе по-неопределена позиция. Ливан си остава бойно поле, но можем да твърдим, че днес той е много по-близо до Съединените щати, отколкото беше преди няколко години, когато се намираше под контрола на Сирия. Ирак извървя преход от непреклонен антиамериканизъм по времето на Саддам Хюсеин до зависимост от Съединените щати. Един стабилен и проамерикански ориентиран Ирак би променил категорично стратегическия баланс в полза на Америка. Ирак има своите значителни петролни ресурси и би могъл да се превърне в сила с огромно значение в региона.

Този благоприятен стратегически баланс би могъл внезапно и радикално да се промени. Стратегическото уравнение в региона би се преобразувало, ако Иран се сдобие с ядрено оръжие и със средствата за неговото изстрелване. Междувременно обаче, подобно на Китай и Русия, и Иран се сблъсква с регионални балансиращи действия. Съюзът на сунитските държави е притеснен от увеличаващото се иранско и шиитско влияние в Близкия изток. Заедно с Израел и с подкрепата на американската суперсила, тази антииранска коалиция изглежда по-силна от всяка антиамериканска коалиция, която Иран е способен да формира.^[127] Независимо от усилията си да се сдобие със собствени съюзи в региона, Иран разполага единствено със Сирия. Подкрепяните от Иран движения за съпротива като „Хизбула“ и „Хамас“ продължават да набират мощ, но не са причинили стратегическа революция в региона.

Липсата на фундаментално прегрупиране в Близкия изток рязко контрастира с основните стратегически пречки, с които се сблъскват Съединените щати по време на Студената война. През 50-те и 60-те години панарабското националистическо движение помита региона и отваря вратите за безпрецедентна съветска намеса, част от която е квазисъюзът между Москва и ръководения от Гамал Абдел Насър Египет, както и

между Москва и Сирия. През 1979 г. рухва ключовата стратегическа позиция в региона, когато проамерикански настроеният ирански шах е свален от власт от откровено антиамериканската революция на аятолах Хомейни. Това доведе до съществена промяна в стратегическия баланс в региона, от чиито последици Съединените щати все още страдат. До момента подобен резултат от войната с Ирак няма.

В същото време броят на презморските военни бази на Америка в Близкия изток и другаде продължава да расте. След 11 септември 2001 г. Съединените щати са изградили или разширяват бази в Афганистан, Киргизстан, Пакистан, Таджикистан и Узбекистан в Централна Азия; в България, Грузия, Унгария, Полша и Румъния в Европа; както и във Филипините, Джибути, Оман, Катар и, разбира се, в Ирак. През 80-те години враждебността към американското военно присъствие започна да изтласква Съединените щати от Филипините, а през 90-те години подкопаваше поддръжката за американските бази в Япония. Днес Филипините преосмислят това решение, а бурята около базите на САЩ в Япония до голяма степен отмина. В Германия присъствието на американски бази е по-малко спорно от американските планове за намаляване на броя им. Не това би трябвало да се очаква, ако бяхме свидетели на повсеместен страх от и повсеместна омраза към арогантната американска мощ. По-голямата част от света не само приема, но и с готовност подкрепя американското стратегическо върховенство и това не е от любов към Америка, а изразява желанието за защита от притеснителни регионални сили. [\[128\]](#)

Китайските стратегии смятат, че настоящата конфигурация на международната сцена ще се запази за известно време, и вероятно са прави. Докато Съединените щати продължават да са център на международната икономика, господстваща военна сила и главен проповедник на най-популярната в света политическа философия; докато американското

общество продължава да подкрепя американското господство, както го прави постоянно през изминалите шейсет години; и докато потенциалните претенденти будят у съседите си повече страх, отколкото симпатия, структурата на световния ред би трябвало да се запази в сегашната си форма — с една суперсила и няколко велики сили. [\[129\]](#)

Дали това е добре? Въпросът е: в сравнение с какво? В сравнение с един по-съвършен международен либерален ред, в който нациите са в по-равностойно положение, по-либерални, по-демократични, по-отдадени на запазването на мира и в по-голяма степен ангажирани с императивите на международните правила и норми — в сравнение с такъв свят сегашният доминиран от Америка ред вероятно е по-несъвършен. За съжаление Съединените щати не са имунизирани срещу всички обичайни човешки и национални слабости, сред които арогантност, егоизъм, понякога прекалено смирение и грешки в резултат от опитите за демонстриране на прекомерен алтруизъм. Понякога те действат, когато не трябва, а друг път се въздържат от действия, когато това е необходимо. Същр както останалите държави, Съединените щати грешат в преценката си или в опитите си да я приведат в действие. Но грешките на Америка, поради мащабите и важността ѝ в световната система, могат да разтърсят света по начин, по който това не би могло да се случи с по-второстепенните сили. Както са забелязали многократно в миналото някои анализатори, Съединените щати наподобяват голямо куче в малка стая: когато то размаха опашка, започват да падат разни неща. Когато Съединените щати действат непохватно, както например в Ирак, отзвукът преминава като вълна по целия свят. Когато те заобикалят международните норми, както понякога правят великите сили, това може да повлияе на международната система много повече, отколкото подобно действие на по-малка държава.

Но дори Съединените щати да притежаваха свръччовешка мъдрост, дори постъпките им винаги да

бяха морални и компетентни, американската мощ пак би предизвиквала завист и враждебност, а в някои кръгове дори и страх. Доминираният от Америка ред блокира пътя на други държави, в чиято природа е заложено да търсят разпределение на сила и власт, което би било по-благоприятно за собствените им интереси. Такива са например Китай, Русия и Иран. Но този ред създава трудности дори за онези, като европейците, които се чувстват сравнително уютно в условията на цялостното разпределение на силата в света, но не особено уютно в присъствието на Съединени щати, които не могат да контролират. Този проблем не е нов. Още през първите години на Студената война, които сега се възприемат като период на блажена трансатлантическа хармония, европейците се страхуват от мощта на американските си благодетели и, по думите на един държавник, се притесняват, че „ние ще бъдем твърде безсилни, за да ви поправим, ако сгрешите, а вие ще бъдете прекалени идеалисти, за да се поправите сами“.^[130]

Недостатъците на днешната система са достатъчно ясни. Но коя е реалистичната алтернатива? Хората може и да се надяват на живот в по-хармоничен свят, основаващ се на ново съгласие между нациите, но разрастването на съперничеството между големите сили и сблъсъците на национални интереси и амбиции в цяла Евразия прави подобна еволюция невъзможна. Регионални конфликти, включващи велики сили, могат да избухнат дори под чадъра на американското господство. Въпросът е дали при по-малко доминираща Америка такива конфликти биха били по-вероятни или по-малко вероятни. Съединените щати са способни да действат егоистично и глупаво, обърквайки и дори накърнявайки интересите на останалите държави, и го правят. Но не е ясно дали в многополюсния свят Русия, Китай, Индия, Япония и дори Европа биха били по-мъдри или по-добродетелни в процеса на упражняване на силата си. Един нов аспект в подобен многополюсен свят би бил фактът, че повечето от тези страни ще притежават ядрени оръжия. Това би могло да направи

войните между тях по-малко вероятни или по-катастрофални.

Повечето държави в Източна Азия са съгласни, че надеждната и доминираща Америка оказва стабилизиращ и омиротворяващ въздействие. Дори Китай, който се опитва постепенно да замени Съединените щати като доминираща сила в региона, се сблъсква с дилемата дали американското изтегляне няма да отприщи амбициозната, независима и националистически настроена Япония.

И в Европа оттеглянето на Съединените щати — дори ако те си останат най-могъщата световна нация — може да има дестабилизиращ ефект. Това може да изкуши Русия да предприеме още по-агресивен и потенциално силов подход към непокорните държави в периферията си. С течение на времето оттеглянето на Съединените щати от Европа би могло да увеличи възможността от конфликт между Русия и близките ѝ съседи — Европейският съюз — това голямо геополитическо чудо дължи основаването си на американската мощ. Без нея след Втората световна война Франция, Обединеното кралство и останалите никога нямаше да се почувстват достатъчно сигурни, за да реинтегрират Германия в Европа. И макар тази мисъл да ужасява повечето европейци, европейската стабилност все още зависи от гаранцията, че в краен случай Съединените щати ще се намесят, за да поставят под контрол всеки опасен процес на континента.

Същ така е оптимистично да си въобразяваме, че една отслабена американска позиция в Близкия изток ще донесе по-голяма стабилност в този регион. Съревнование то за влияние между сили, намиращи се както във, така и извън региона, бушува от поне два века. Възходът на ислямския фундаментализъм просто му придава ново и по-заплашително измерение. Нито неочакван край на конфликта между Израел и палестинците, нито бързо американско изтегляне от Ирак би сложило край на напрежението и конфликта в Близкия изток. В степената, в която Съединените щати

се изтеглят или намалят присъствието си, други сили — вътрешни и външни — ще запълнят вакуума в региона. Независимо от действията на Съединените щати в Близкия изток може да се очаква по-голяма намеса както от Китай, така и от Русия най-малкото защото те биха искали да подсилят увеличаващите се свои интереси и да утвърдят нарастващите си амбиции. Може да се очаква и по-могъщите държави в региона, в частност Иран, да реализират старата си амбиция да се превърнат в регионален хегемон.

В повечето ключови части на света, в Източна Азия, Европа и Близкия изток, Съединените щати продължават да бъдат основният камък в арката. Махнете камъка, и арката ще рухне.

Това е вярно и в по-широк смисъл. През последните шест десетилетия Съединените щати са осигурили редица международни публични блага — услуги, облагодетелствали не само Съединените щати, а и много други държави. За да посочим един пример, военноморският флот на САЩ охранява безопасността и свободното придвижване по международните морски пътища в полза на всички нации и го прави дори когато самите Съединени щати воюват. Не е задължително нещата да стоят по този начин. През по-голямата част от историята великите сили са си оспорвали контрола върху морските пътища и търговските маршрути. Когато те влизат във война помежду си, цялата международна търговска система се оказва засегната, като неутралните държави страдат не по-малко от воюващите. Ако им се даде възможност, Китай и Индия ще се борят за контрол върху Индийския океан, Япония и Китай може да влязат в конкуренция за контрол над граничните води, а в случай на война ключовите търговски пътища ще бъдат затворени не само за тези държави, а и за целия свят. В резултат от отсъствието на американско военноморско господство регионалните конфликти в Близкия изток и Персийския залив могат да доведат до затварянето на Ормузкия проток и Суецкия канал. И причината подобно нещо да не се е случвало през последните десетилетия не е в

това, че страните по света са си извели поука, еволюирали са и са възприели нови норми на международно поведение. Причината е, че американският флот властва в океаните.

Международният ред не почива единствено върху идеи и институции. Той се оформя от конфигурациите на силата. Международният ред от 90-те години отразява световното разпределение на силите след Втората световна война и Студената война. Днешният ред отразява нарастващото влияние на великите сили, включително на големите автокрации. Един по-различно конфигуриран вариант на силата, един многополюсен свят с полюси Русия, Китай, Съединените щати, Индия и Европа би създал собствен вид международен ред с различни правила и норми, отразяващи интересите на онези могъщи държави, които имат пръст в моделирането му. Дали този международен ред ще е по-добър? Може би за Пекин, Москва и Техеран ще е така. Но е малко вероятно подобен ред да служи на интересите на ангажираните с принципите на Просвещението демократи в Съединените щати и Европа, така както го прави настоящата система.

Към „концерт“ между демокрациите

Световните демокрации трябва да започнат да мислят как биха могли да защитават интересите и да отстояват принципите си в свят, в който към тях се отправят сериозни предизвикателства. Това включва установяването на нови методи за оценяване и придаване на международна легитимност на действията. Съветът за сигурност на ООН не може да изпълнява тази роля, тъй като бе безнадеждно парализиран от разкола между автократичните и демократичните членове. А на демократичния свят все пак са му необходими механизми за изглаждане на различията и за постигане на консенсус. Едната възможност може да е изграждането на световен „концерт“ или лига на демокрациите, първоначално може би неформално, но с цел да се провеждат редовни срещи и консултации между демократичните страни по актуални проблеми. Подобна институция би събрала азиатски и тихоокеански страни като Япония, Австралия и Индия с държавите членки на ЕС и НАТО от Европа и Северна Америка и с други демокрации, като например Бразилия — демокрации, които досега са имали сравнително малко контакти помежду си извън търговската и финансовата сфера. Тази институция няма да замени, а ще допълни Обединените нации, НАТО, Г-8 и други глобални организации. Но създаването ѝ ще бъде знак за ангажираност към демократичната идея, а тя би могла да се превърне в инструмент за мобилизиране на ресурсите на демократичните нации за решаване на редица проблеми, които не могат да бъдат отнесени към Обединените нации. Ако се окаже успешна, организацията може да допринесе за придаването на легитимност на действия, които демократичните нации смятат за необходими, но които автократиите отказват да одобрят — както например НАТО придаде легитимност на интервенцията в Косово.

В свят, разделен по линията демокрация-автократия, световните демократи ще трябва да се поддържат. Това не означава нито сляпо повеждане на кръстоносен поход в името на демокрацията навсякъде и по всяко време, нито агресивна конфронтация с авторитарните сили. Не е необходимо демокрациите да преустановят търговията с авторитарните или преговорите по въпроси, свързани с общи или разминаващи се интереси. Но Съединените щати и останалите демокрации трябва да пригледат външната си политика към политическите особености на днешния свят и да признаят ролята, която битката между демокрацията и авторитария играе по най-важните стратегически въпроси. Истинският реализъм в международните дела се изразява в разбирането, че външната политика на една държава се моделира до голяма степен от естеството на нейното управление. Необходимо е демокрациите по света да бъдат солидарни и да поддържат онези, които се опитват да отворят демократичното пространство там, където то се затваря.

Подкрепата на демокрацията е стратегически релевантна, отчасти защото демонстрира силните страни на либералния свят и разкрива слабостите на авторитарните сили. Лесно е да погледнем Китай и Русия днес и да сметнем, че те са непроницаеми за чуждо влияние. Но не трябва да се пренебрегва тяхната крехкост и уязвимост. Тези авторитарни режими днес може да са по-силни отпреди, щр се отнася до богатство и световно влияние, но те все още живеят в предимно демократична епоха. Това означава, че те неизбежно се сблъскват с проблема за легитимността. Те не са предвождани от европейските монарси на XVIII и XIX в., които се радват на историческа легитимност, защото светът преди тях не е познавал почти нищ друго, освен авторитарията. Днешните авторитарии трябва да се борят, за да създадат нов вид легитимност, а това не е лека задача. Китайските лидери прищлорват икономиката си, защото се боят, че всяко забавяне би било равностилно на

гибел. От време на време смазват дори най-малките зачатъци на политическа опозиция, тъй като живеят в страх, че ще ги сполети съдбата на съветската разруха или ще се повтори собственото им почти фатално преживяване от 1989 г. Те се страхуват от чуждестранна подкрепа на вътрешната политическа опозиция много повече, отколкото се страхуват от чужда инвазия. В Русия Путин се мъчи да премахне политическите си опоненти, колкото и те да изглеждат слаби, тъй като се бои, че всеки признак за жизненост на опозицията може да сваля режима му.

Демокрациите по света имат стратегически интерес от това да поддържат жива надеждата за демокрация в Русия и Китай. Оптимистите от първите години след края на Студената война не грешаха, като смятаха, че демократизиращите се Русия и Китай биха били подобри международни партньори. Малко вероятно е демократичен Китай да се окаже в конфликт със Съединените щати, защото американците ще бъдат по-толерантни към една нововъзникваща демократична велика сила, отколкото към автократичната такава.

Грешката на 90-те години бе надеждата, че демокрацията е неизбежна. Днес в някои части на света прекомерният оптимизъм е заменен от прекомерен песимизъм. Много европейци смятат, че на Русия не може да се повлияе отвън. Но ако се върнем към годините на Студената война, ще видим, че много от същите тези европейци са вярвали, че Хелзинкските споразумения от 70-те години ще окажат деликатно, но дълбоко влияние върху еволюцията на Съветския съюз и Източния блок. По-непроницаема ли е за подобни методи Русия на Путин от Съветския съюз на Леонид Брежнев? Самият Путин не смята така. Нито пък така мислят управниците на Китай, иначе нямаше да харчат милиарди за контрол над чатовете в интернет и за репресивна кампания срещу „Фалун Гонг“.

Трябва ли Съединените щати и съюзниците им да налагат демокрацията и в Близкия изток? Един начин да се отговори на този въпрос е той да се преформулира: Трябва ли Съединените щати да

подкрепят автократията в Близкия изток? В крайна сметка това е единствената алтернатива. По подобни въпроси не може да се заеме неутрална позиция. Демокрациите по света или подкрепят автократията посредством помощи, признание, дружелюбни дипломатически отношения и редовни търговски връзки, или използват в различна степен разнообразното си влияние, за да тласнат напред демократичната реформа. Политиците и анализаторите може и да спорят относно подходящия темп на реформата или уместния обем натиск, който трябва да се упражни, но малко европейци и още по-малко американци биха казали, че демокрациите трябва просто да подкрепят блискоизточните автокрации и изобщо да не се стремят към промяна.

Основните въпроси тогава са наистина предмет на тактика и определяне на точния момент. Но независимо от това дали едни предпочитат да действат бързо, а други постепенно и твърдо или меко, винаги съществува опасността какъвто и да е вид натиск да доведе до победа за радикалните ислямисти. Струва ли си тогава рискът? Подобен въпрос възниква непрекъснато по време на Студената война, когато американските либерали призоваваха Съединените щати да спрат да подкрепят диктаторите в Третия свят, а американските консерватори и неоконсерватори предупреждаваха, че диктаторите ще бъдат заменени от просъветски комунисти. На няколко пъти се случи точно това. Но по-често подобни усилия довеждаха до създаването на умерени демократични проамерикански правителства. Като цяло урокът от годините на управлението на Рейгън, в които проамерикански и приемливо демократични правителства сменят десните диктатури в Салвадор, Гватемала, Филипините, Тайван, Южна Корея и другаде, показва, че рискът си е струвал.

И в Близкия изток може да си заслужава поемането на този риск, и то не само като стратегия за утвърждаване на демокрацията, но и като част от по-голямо усилие за справяне с ислямския радикализъм

чрез ускоряване и интензифициране на конфронтацията му с модерния глобализиран свят. Най-добрият от многото лоши варианти за решаване на този изключително опасен проблем може би е в ускоряването на процеса — повече модернизация, повече глобализация, и то по-бързо. Това ще изисква по-големи усилия за подкрепа и разпространение на капитализма и свободния пазар в арабските страни, което мнозина вече препоръчаха, както и усилия в посока увеличаване на публичния достъп до света чрез телевизия и интернет. Използването на тези модерни начини за комуникация и за организация на радикалния екстремизъм не бива да се възприема като спънка. Докато радикалната ислямистка реакция съществува — а тя най-вероятно ще се задържи за известно време, — това е неизбежно.

Накрая, демократичният свят трябва да продължава да налага политическата либерализация, да подкрепя човешките права, включително предоставянето на повече права на жените, както и да използва влиянието си, за да подкрепя свободния печат и системата на свободни избори, които ако не друго, непрекъснато ще изместват властта от малцина към много. Това същр ще създаде пречки. Ще се оформи отдушник за народното негодувание, а за някои радикални ислямисти избирателната урна ще бъде възможност да се сдобият с власт. Но може би този етап е толкова неизбежен, колкото и днешният конфликт. И може би колкото по-скоро започне, толкова по-бързо ще даде възможност за настъпването на нов етап.^[131]

Заклучение

Голямата заблуда на нашата епоха беше вярата, че либералният международен ред се основава на триумфа на идеите и на естественото разгръщане на човешкия прогрес. Това е една необикновено привлекателна представа, дълбоко вкоренена в светогледа на Просвещението, чийто продукт сме всички ние в либералния свят. Нашите политолози развиват теории за модернизацията, според които тя се състои от последователни етапи на политическо и икономическо развитие, водещ към либерализъм. Нашите политически философи си представят грандиозна историческа диалектика, в която многовековната борба на светогледите в края на краищата ражда правилния, либералнодемократичен отговор. Естествено, мнозина са склонни да вярват, че Студената война свърши по този начин просто защото триумфира по-добрият светоглед, както и трябваше да бъде, и че съществуващият днес международен ред е само поредната фаза в похода на човечеството от раздорите и агресията към мирно съвместно съществуване и просперитет.

Подобни илюзии са достатъчно истинни, за да са опасни. Разбира се, либералнодемократичната идея и свободният пазар са силни. В дългосрочен план и при равни други условия те би трябвало да възтържествуват над алтернативните светогледи, както защото имат възможност да предложат материални блага, така и защото те, и това е по-важното, се позовават на най-могъщия аспект на човешката природа — желанието за лична автономност, признание и свобода на мисълта и съзнанието.

Логично е също така един свят на либерални демократични държави постепенно да изгради международен ред, който отразява тези либерални и демократични качества. Това е мечтата на Просвещението още от XVIII в., когато Кант си

представя „вечен мир“ в свят от либерални републики, изграден на основата на естественото желание на всички народи за мир и материално удобство. Макар да предизвиква усмивка у някои, идеята е завладяваща. Нейният дух вдъхва живот на движенията за международен арбитраж в края на XIX в. и на повсеместния ентузиазъм около Лигата на нациите в началото на XX в. и във връзка със създаването на Обединените нации след Втората световна война. Тази визия също така е и забележително дълготрайна, защото преживява ужасите на две световни войни, коя от коя по-катастрофални, а после и една дълга Студена война, която за трети път разбива на пух и прах надеждите за постигане на идеала.

Фактът, че надеждата за съвършено нова епоха в човешката история пусна такива дълбоки корени след рухването на съветския комунизъм, е доказателство за жизнеспособността на тази идея. Нужен бе обаче малко повече скептицизъм. В края на краищата постигнало ли е човечеството наистина някакъв напредък? Най-разрушителното столетие от всички в човешката история току-що приключваше то не бе погребано някъде дълбоко в тъмното древно минало. Нашата модерна и предполагаемо просветена епоха роди най-големите ужаси — мащабната агресия, „тоталните войни“, глада, геноцида, ядрената война, а в основата на тези ужаси бяха най-напредналите и най-просветените нации. Съзнанието за тази ужасяваща реалност — че модерността е родила не по-голямо добро, а само по-лоши форми на зло — беше финалът във философския дебат на XX в. Какво основание имаме да вярваме, че след 1989 г. човечеството изведнъж се е оказало на прага на съвършено нов ред?

Фокусът върху внушителното шествие на прогреса в края на Студената война игнорира скелето, което направи възможен този прогрес. Този фокус не ни позволи да си дадем сметка, че прогресът не е неизбежен, а е зависим от събитията — спечелени или загубени битки, успешни или смазани социални

движения, възприети или отхвърлени икономически практики. Разпространението на демокрацията не беше просто разгръщане на определени неизбежни процеси на икономическо и политическо развитие. Дори не сме сигурни дали изобщо съществува подобен еволюционен процес с предсказуеми етапи и известни причини и резултати.^[132]

Това, което знаем, е, че глобалният преход към демокрация съвпадна с историческа промяна в баланса на силите в полза на онези държави и народи, които подкрепяха либералнодемократичната идея — промяна, започнала с триумфа на демократичните сили над фашизма през Втората световна война, последван от втори триумф на демокрациите над комунизма през Студената война. Либералният международен ред, възникнал след тези две победи, отразява новия поразителен глобален баланс в полза на демократичните сили. Но тези победи не бяха неизбежни и не е задължително резултатите им да са дълготрайни. Днес повторната поява на големите авторитарни сили и на реакционните сили на ислямския радикализъм отслабва този ред и заплашва да го отслаби още повече през следващите години и десетилетия.

В годините след края на Втората световна война — друг исторически момент, в който избуява надеждата за нов вид международен ред — Ханс Моргентау предупреждава, че не бива да си представяме, че в някакъв момент „завесата ще падне и пиесата на политиката на силата повече няма да се играе“.^[133] Тогава битката продължи, продължава и днес. Преди шест десетилетия американските лидери повярваха, че Съединените щати са способни и длъжни да използват силата си, за да предотвратят подхлъзване назад към обстоятелствата, причинили две световни войни и неизброимо много национални катастрофи. Райнхолд Нибур, който непрекъснато предупреждава за прекомерните амбиции и прекомерната вяра в собствената сила на американците, също смята, че „световният проблем не може да бъде разрешен,

докато Америка не поеме своя дял от отговорността за разрешаването му".^[134] Днес Съединените щати споделят тази отговорност с останалата част от демократичния свят, който е далеч по-силен, отколкото след края на Втората световна война. Бъдещият международен ред ще бъде моделиран от онези, които имат силата и колективната воля да го моделират. Въпросът е в това дали демокрациите по света отново ще дораснат до това предизвикателство.

Путин прави своя ход

Подробностите за това кой какво е направил, за да ускори войната на Русия срещу Грузия, не са от особено значение. Нима си спомняте детайлите около Судетската криза, която доведе до нахлуването на нацистка Германия в Чехословакия? Разбира се, че не, защото този морално неопределен спор основателно е останал в спомените ни като дребен елемент от много по-голяма драма.

Събитията от последната седмица същр ще бъдат запомнени по този начин. Войната започна не поради погрешна сметка на грузинския президент Михаил Саакашвили. Това е война, която Москва се опитва да провокира от известно време насам. Човекът, който нарече разпадането на Съветския съюз „най-голямата геополитическа катастрофа на ХХ в.“, на практика възстанови царисткото управление в Русия и се опитва да възвърне някогашната ѝ доминираща роля в Евразия и света. Въръжен с богатство от петрол и природен газ; разполагащ с практически монопол над доставките на енергия за Европа; имащ подръка милион войници, хиляди ядрени бойни глави и третия по мащаби военен бюджет в света, Владимир Путин е убеден, че е дошло време да направи своя ход.

Злощастната съдба на Грузия се състои в това, че граничи с новата геополитическа линия на разлом, която върви по западните и югозападните покрайнини на Русия. От балтийските републики на север през Централна Европа и Балканите до Кавказ и Централна Азия се заражда геополитическо стълкновение на силите между възстановяващата се и реваншистки настроена Русия, от една страна, и Европейския съюз и Съединените щати, от друга.

Агресията на Путин срещу Грузия не трябва да се свързва единствено с претенциите му към НАТО или с накърненото му самочувствие от независимостта на Косово. Тя е преди всичко отговор на „цветните революции“ в Украйна и Грузия от 2003 и 2004 г.,

когато проруските правителства бяха заменени от прозападни. Това, което Западът аплодира като процъфтяване на демокрацията, автократът Путин разглежда като геополитическо и идеологическо обкръжаване.

От този момент Путин посвети всичките си усилия на това да преустанови и ако може, да обърне прозападната тенденция по границите си. Той иска не само да попречи на Грузия и на Украйна да се присъединят към НАТО, но и да ги постави под руски контрол. Стреми се и да създаде зона на влияние в рамките на НАТО, която оставя по-малка сигурност на страните по стратегическите флангове на Русия. Това е основният мотив, който се крие зад противопоставянето от страна на Москва на отбранителните противоракетни програми в Полша и Чешката република.

Войната на Путин срещу Грузия е част от тази мащабна стратегия. Той се интересува точно толкова малко от съдбата на няколко хиляди южноосетинци, колкото и от съдбата на сърбите в Косово. Твърденията за панславянско съчувствие са претекст, предназначен да раздуха великоруския шовинизъм в страната и да разшири руската сила навън.

За съжаление подобна тактика винаги действа. Докато руските бомбардировачи атакуваха грузинските пристанища и бази, европейците и американците, включително висши служители от администрацията на Буш, обвиняваха Запада, че притиска прекалено Русия по доста въпроси.

Истина е, че голям брой руснаци се почувстваха унизени от начина, по който приключи Студената война, а Путин успя да убеди много хора, че Борис Елцин и руските демократи носят отговорността за подчинението пред Запада. Настроението в Русия напомня на това в Германия след Първата световна война, когато германците протестираха срещу „срамния Версайски диктат“, наложен върху смазаната Германия от силите победителки, и срещу корумпираните политици, които забиват нож в гърба на

нацията.

И сега, както и по онова време, тези чувства са напълно разбираеми. И сега, както и тогава обаче, те се манипулират, за да се оправдае автократията в Русия и за да бъдат убедени западните сили, че помириенето — или ако използваме един някога уважаван термин, умиротворяването — е най-добрата политика. Истината е, че по повечето от тези въпроси Русия, а не Западът или малка Грузия е активната страна. Тъкмо Русия отправи предизвикателство в Косово, място, където Москва няма забележими интереси извън изразената панславянска солидарност. Тъкмо Русия реши да превърне разполагането на няколко отбранителни ракети прехващачи в Полша, които не биха могли да бъдат използвани срещу огромния ракетен арсенал на Русия, в голяма геополитическа конфронтация. И тъкмо Русия реши да се хвърли във война с Грузия, подтиквайки южноосетинските бунтовници да увеличат натиска си върху Тбилиси и да предявят искания, които никой грузински лидер не би могъл да приеме. Ако Саакашвили не беше попаднал в капана на Путин този път, нещр друго в крайна сметка щеше да възпламени конфликта.

Дипломатите в Европа и във Вашингтон смятат, че Саакашвили е направил грешка, като е изпратил войски в Южна Осетия миналата седмица. Може би. Но неговата действително грандиозна грешка се състои в това, че е президент на малка, до голяма степен демократична и непреклонно прозападна нация по границата с Путинова Русия.

След време историците ще разглеждат 8 август 2008 г. като повратна точка, не по-малко значима от 9 ноември 1989 г., когато рухна Берлинската стена. Руското нападение срещу суверенната грузинска територия бележи официалното връщане на историята в познатия от XIX в. стил на съперничество между великите сили, изпълнена със злокачествени национализми, битки за суровини и ресурси, борби за сфери на влияние и територия и дори, колкото и това

да шокира нашата чувствителност от ХХI в., използването на военна сила за постигането на геополитически цели. Да, разбира се, ние ще продължим да имаме глобализация, икономическа взаимозависимост, Европейски съюз и други институции за изграждане на по-съвършен международен ред. Но те ще си съперничат с грубите реалности на международния живот, съхранили се от незапомнени времена, и понякога ще бъдат побеждавани от тях. Следващият президент трябва да бъде подготвен за това.

Робърт Кейган
11 август 2008 г.

Бележки

[1] Това е заглавието, избрано от бившия президент Джордж Х. У. Буш и съветника му по националната сигурност Brent Scowcroft за техния разказ за американската външна политика в края на Студената война. George Bush and Brent Scowcroft, *A World Transformed* (New York, 1998). ↑

[2] Франсис Фукуяма. Краят на историята и последният човек, Обсидиан, С, 2006, с. 289. ↑

[3] Цитиран в Thomas L. Pangle and Peter J. Ahrensdorf, *Justice Among Nations: On the Moral Basis of Power and Peace* (Lawrence, Kans., 1999), p. 159. ↑

[4] „Toward a New World Order“, слово на президента Джордж Х. У. Буш пред съвместна сесия на двете камари на Конгреса, 11 септември 1991 г.

↑

[5] Франсис Фукуяма. Краят на историята и последният човек, Обсидиан, С, 2006, с. 352. ↑

[6] Dmitri V Trenin, *Getting Russia Right*, (Washington, D. C., 2007), p.70. ↑

[7] „Всичко това бе възможно да се случи, защото новите демократични сили в Съветския съюз и Източна Европа разбраха по-добре, отколкото западните реалисти, че демокрациите не представляват сериозна заплаха една за друга.“ Франсис Фукуяма. Краят на историята и последният човек, Обсидиан, С, 2006, с. 353. ↑

[8] Martin Walker, „The Clinton Doctrine“, *The New Yorker*, October 7, 1996.

↑

[9] Цитиран в Pangle and Ahrensdorf, *Justice Among Nations*, p. 159–60. ↑

[10] Франсис Фукуяма. Краят на историята и последният човек, Обсидиан, С, 2006, с. 352. ↑

[11] Michael Mandelbaum, *The Ideas That Shaped the World: Peace, Democracy, and Free Markets in the Twenty-first Century* (New York, 2002), p. 374. ↑

[12] G. John Ikenberry, „Liberal International Theory in the Wake of 9/11 and American Unipolarity,” документ, подготвен за семинар, „IR Theory, Unipolarity and September 11th — Five Years On,” NUPI (Norwegian Institute of International Affairs), Oslo, Norway, February 3–4, 2006. ↑

[13] Дийн Ачесън, цитиран от Робърт Л. Байснер, *Dean Acheson: A Life in the Cold War* (Oxford, 2006), p. 372; Second Inaugural Address, William J. Clinton, January 20, 1997. ↑

[14] Strobe Talbott, „Hegemon and Proud of It: No Apologies for Being the Only Superpower — and Acting Like It,” *State*, June 27, 1998 (online). ↑

[15] Robert Cooper, „The New Liberal Imperialism,” *The Observer*, April 7, 2002. ↑

[16] Rosalie Chen, „China Perceives America: Perspectives of International Relations Experts,” *Journal of Contemporary China* 12, no. 35 (May 2003), p.287. ↑

[17] World Bank Country Brief, 2007. ↑

[18] Според доклад на Европейския съвет за външна политика „Русия укрепя политическите си отношения чрез привличане на големия бизнес да лобира за руската кауза в ключови за ЕС страни. Неговите контролирани от държавата компании са изградили партньорства с компании като EON и BASF в Германия, ENI в Италия, GDF и — в по-малка степен — «Total» във Франция, «Gasunie» в Холандия. Дори в контекста на влошаване на отношенията с Обединеното кралство Русия реши по-скоро да откупи, отколкото да експроприира «Шел» и «Бритиш Петролиум» в Сахалин II и Ковикта. Газпром принуди «Шел» и «Бритиш Петролиум» да продадат контролния пакет акции на цена, по-ниска от пазарната, но остави тези компании като миноритарни партньори. Руски експерт заяви, че Газпром е решил да запази «Бритиш Петролиум» и «Шел» като партньори като част от планиран опит за изграждане на проруско лоби. И това сработи. В рамките на няколко седмици след сделката изпълнителният директор Тони Хейуърд публично защитаваше руската позиция в интервю по чуждите медии.“ Вж. Mark Leonard and Nicu Popescu, „A Power Audit of EU-Russia Relations“, доклад на Европейския съвет за външна политика, November 2007, p. 15. ↑

[19] Реч на Европейския комисар по търговията Петер Манделсон, „The EU and Russia: Our Joint Political Challenge,” Bologna, Italy, April 20, 2007. ↑

[20] Trenin, *Getting Russia Right*, p. 93. ↑

[21] Вж. Sarah E. Mendelson and Theodore P. Garber, „Failing the Stalin Test,” *Foreign Affairs* 85, no 1 (January/February 2006). ↑

[22] Dmitri V. Trenin, „Russia Leaves the West,“ Foreign Affairs 85, no. 4 (July/August 2006), p. 88–98. ↑

[23] Leonard and Popescu, „A Power Audit or EU-Russia Relations,“ p. 17. ↑

[24] Ivan Krastev, Russia vs. Europe: „The Sovereignty Wars,“ published on the Web site Opendemocracy, September 5, 2007, http://www.opendemocracy.net/article/globalisation/institutionsgovernment/russia_europe ↑

[25] Реч на президента Никола Саркози пред Петнайсетата конференция на посланиците, Париж, 27 август 2007 г. ↑

[26] Неговите „вътрешни правила, ценности и цялата му философия“ правят „немислимо използването от ЕС на ембарго върху петрола и виното или на транспортни или търговски блокади по начина, по който Русия го прави по отношение на Грузия и Молдова“. Leonard and Popescu, „A Power Audit of EU-Russia Relations,“, p. 27. ↑

[27] John Vinocur, „Scandinavia’s Concern? ‘Russia, Russia, Russia,“ International Herald Tribune, October 2, 2007, p. 2. ↑

[28] Във Франция и Германия например почти две трети от участниците в проучване през 2007 г. гледат „неблагоклонно“ на Русия. Вж. доклада на Pew Global Attitudes Project, „Global Unease with Major World Powers,“ issued on June 27, 2007, p. 2. ↑

[29] Цитирано в Vinocur, „Scandinavia’s Concern? ‘Russia, Russia, Russia,“ p. 2. ↑

[30] Вж. Peter Hays Gries, China’s New Nationalism: Pride, Politics and Diplomacy, (Berkeley, 2005), p. 105: „Мечтата за «просперираща държава и силна армия» (fuguo qiangbing) все още вдъхновява китайците, столетие след като е вдъхновявала реформаторите от късната династия Цин.“ ↑

[31] Zheng Bijian, „China’s ‘Peaceful Rise’ to ‘Great Power Status,“ Foreign Affairs 84, no.5 (September/October 2005), p. 22. ↑

[32] Chen Zhimin, „Nationalism, Internationalism and Chinese Foreign Policy,“ Journal of Contemporary China 14, no. 42 (February, 2005), p. 36–37. ↑

[33] Идеята, че Китай трябва да бъде водещата държава в Източна Азия, „е относително силно застъпена както сред елитите, така и сред обикновените граждани“. Michael D. Swaine and Ashley J. Tellis, Interpreting China’s Grand Strategy, Past, Present and Future (Santa Monica, Calif., 2000), p. 15. ↑

[34] Charis Dunn-Chan, „China’s Imperial Nostalgia Under Attack,“ BBC News Online, May 11, 2001. ↑

[35] Цитирано в годишния доклад на Департамента по отбрана на САЩ до Конгреса, „Military Power of the People’s Republic of China 2007“ (Washington, DC, 2007), p. 7. ↑

[36] China's National Defense in 2006, Information Office of the State Council of the People's Republic of China, Beijing, December 2006. ↑

[37] David Shambaugh, *Modernizing China's Military: Progress, Problems, Prospects* (Berkeley, Calif., 2004), p. 284–85. Както отбелязват Андрю Нейтън и Робърт Рос: „Китай днес е по-силен и границите му са по-добре защитени, отколкото когато и да било през последните 150 години“. Andrew J. Nathan and Robert S. Ross, *The Great Wall and the Empty Fortress: China's Search for Security* (New York, 1998), p. 226. Изчисленията за средствата, отделяни от Китай за военната сила, не са точни, тъй като официалният бюджет на страната не включва много разходи, които биха били включени в официалните бюджети на повечето държави. Антъни Х. Кордсман и Мартин Клайбър обобщават различните изчисления за китайските военни разходи в *Chinese Military Modernization and Force Development: Main report*, Center for Strategic and International Studies working draft, September 7, 2006, p. 20. Те се позовават на следните анализи: Department of Defense, *Annual Report to Congress: Military Power of the People's Republic of China*, (Washington, DC, 2006), p. 21; Thomas J. Christensen, „China“ in Robert J. Ellings and Aaron L. Friedberg, eds., *Strategic Asia: Power and Purpose, 2001–2002* (Seattle, 2001) p. 45; David Shambaugh, „China's Military: Real or Paper Tiger?“ *Washington Quarterly* 19, no. 2 (1996), p. 23. ↑

[38] Shambaugh, *Modernizing China's Military*, p. 67. ↑

[39] Cordesman and Kleiber, *Chinese Military Modernization*, p. 67. ↑

[40] Китайците сега са възпитавани да възприемат „морето като територия“ — нещр, на което не са били учени преди, и да осъзнаят, че техният „суверенитет“ включва три милиона квадратни метра океан и морета, Shambaugh, *Modernizing China's Military*, p. 67. ↑

[41] Както коментира Ейвъри Голдстейн, китайците се възприемат все по-малко като „просител“, опитващ се да спечели чуждото благоразположение при условията, наложени от другата страна, и все повече като „основен играч“, способен да договаря условията на ангажирането си на равна нога. Вж. Avery Goldstein, „Great Expectations: Interpreting China's Arrival,“ *International Security* 22, no. 3 (Winter 1997/98), p. 25–26. ↑

[42] Gries, *Chinas New Nationalism*, p. 56. ↑

[43] David Shambaugh, *Beautiful Imperialist: China Perceives America, 1972–1990* (Princeton, N. J., 1991), p. 252–53. ↑

[44] Gries, *China's New Nationalism*, p. 142–43. ↑

[45] Andrew J. Nathan and Bruce Gilley, *China's New Rulers: The Secret Files* (New York, 2002), p. 208. ↑

[46] Chen, „China Perceives America,“ p. 287. ↑

- [47] Nathan and Gilley, *China's New Rules*, p. 217. ↑
- [48] Цитат в James Mann, *About Face: A History of America's Curious Relationship with China, from Nixon to Clinton*, (New York, 2000), p. 337–38. ↑
- [49] Chen, „China Perceives America,“ p. 290. ↑
- [50] Thomas Berger, „Japan's International Relations: The Political and Security Dimensions,“ in Samuel S. Kim, ed., *The International Relations of Northeast Asia* (Lanham, Md., 2004), p. 135. ↑
- [51] Пак там, с. 137. ↑
- [52] Patrick L. Smith, „Uncertain Legacy: Japanese' Nationalism after Koizumi,“ *International Herald Tribune*, September 12, 2006. ↑
- [53] Gries, *Chinas New Nationalism*, p. 70, 39. ↑
- [54] „По време на Втората световна война китайците възприемат японците като олицетворение на «дявола» (guizi) и продължават да ги възприемат така и днес“ (пак там, с. 10). Недоверието към Япония „е дълбоко заложено“ у китайските военни и „се предава от поколение на поколение“ (Shambaugh, *Modernizing China's Military*, p. 301). ↑
- [55] Mitsuri Kitano, „The Myth of Rising Japanese Nationalism,“ *International Herald Tribune*, January 12, 2006. ↑
- [56] Kokubun Ryosei, „Beyond Normalization: Thirty Years of Sino-Japanese Diplomacy,“ *Gaiko Forum* 2, no. 4 (2003), p. 31–39, цитиран от Gries, *Chinas New Nationalism*, p. 92. ↑
- [57] Kitano, „The Myth of Rising Japanese Nationalism.“ ↑
- [58] С. Raja Mohan, „India's New Foreign Policy Strategy,“ доклад, представен на семинар на Китайския форум за реформи и Фондация за международен мир „Карнеги“, Пекин, 26 май 2006 г. ↑
- [59] Пак там. ↑
- [60] Sunil Khilani, „The Mirror Asking,“ *Outlook* (New Delhi), August 21, 2006. ↑
- [61] С. Raja Mohan, „India and the Balance of Power,“ *Foreign Affairs* 85, no. 4 (September/October 2005), p. 17–18. ↑
- [62] Mohan. „India's New Foreign Policy Strategy.“ ↑
- [63] Министър-председателят Атал Бихари Ваджпай в писмо до президента Бил Клинтън, препечатано в *Hindu*, 14 май 1998 г. ↑
- [64] „China Is Threat Number One,“ *Times of India*, May 4, 1998. ↑
- [65] „China's Anti-Satellite Test Worries India,“ *Times of India*, February 5, 2007. ↑
- [66] Yong Deng, „Reputation and the Security Dilemma: China Reacts to the China Threat Theory,“ in Alistair Iain Johnston and Robert Ross, eds., *New Directions in the Study of China Foreign Policy* (Stanford, Calif., 2006), p. 196–97. ↑

[67] Вж. John W. Garver, Foreign Relations of the People's Republic of China (Englewood Cliffs, N. J., 1993), p. 318–319; Mohan, „India and the Balance of Power,“ p. 30. ↑

[68] Mohan, „India and the Balance of Power,“ p. 30. ↑

[69] Съвместно изявление на министър-председателя Шиузо Абе и министър-председателя Манмохан Сингх, Делхи, 22 август 2007 г. ↑

[70] Ray Takeyh, „Iran: Assessing Geopolitical Dynamics and U. S. Policy Options,“ показания пред Комисията на Камарата на представителите по въоръжените сили, 8 юни 2006 г.; Ray Takeyh, „The Iran Puzzle,“ The American Prospect, May 22, 2007. ↑

[71] Цитиран в Takeyh, „Iran: Assessing the Geopolitical Dynamics and U. S. Policy Options.“ ↑

[72] Цитирано от Takeyh, „Iran: Assessing Geopolitical Dynamics and U. S. Policy Options.“ ↑

[73] Вж. Melvyn P. Leffer, A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War (Stanford, Calif, 1992). ↑

[74] Всяка американска администрация от последния половин век се е опитала да извърши смяна на режим някъде по света: от вдъхновените от ЦРУ преврати на Дуайт Айзенхауер в Иран и Гватемала и планираното от него сваляне от власт на Фидел Кастро, което Джон Ф. Кенеди се опита да осъществи, до заговорниченето на самия Кенеди срещу Нго Дин Дием във Виетнам и срещу Рафаел Трухильо в Доминиканската република, намесите на Ричард Никсън в Чили, призива на Джими Картър за прогонването на Анастасио Сомоса от Никарагуа, подкрепата, оказана от Роналд Рейгън на антикомунистическите партизански групи в Никарагуа, Ангола, Афганистан и Камбоджа, инвазията на Джордж Х. У. Буш в Панама, военните действия, предприети от Бил Клинтън в Сомалия, Хаити и Босна. ↑

[75] Няколко примера от последно време: администрацията на Рейгън не потърси международното одобрение за потайните си войни в Никарагуа, Камбоджа, Афганистан и Ангола, нито пък потърси подкрепата на Обединените нации и Организацията на американските държави при нахлуването в Гренада. Администрацията на Буш-старши нахлу в Панама без санкцията на ООН и щеше пак без тази санкция да започне война с Ирак, ако Русия бе наложила вето. Администрацията на Клинтън се намеси в Хаити без съгласието на ООН, бомбардира Ирак въпреки неодобрението на постоянните членове на Съвета за сигурност на ООН и започна войната в Косово пак без съгласието на ООН. ↑

[76] Реч на френския външен министър Юбер М. Ведрин на конференция на Френския институт за международни отношения, Париж, 3 ноември 1999 г. ↑

[77] Интервю на държавния секретар Мадлин К. Олбрайт пред NBC-TV, Today, с Мат Лауър, Кълъмбъс, Охайо, 19 февруари 1998 г., записът е публикуван от Кабинета на говорителя, Държавен департамент. ↑

[78] Вж. Richard N. Haas, *The Reluctant Sheriff: The United States After the Cold War* (Washington, D. C., 1998). ↑

[79] Reinhold Niebuhr, *The Irony of American History* (New York, 1962), p. 5, 23. ↑

[80] Антикомунизмът за тях беше „водецата страст във външните работи“, както отбеляза Норман Подхорец през 1996 г. в статията си „Neo-conservatism: A Eulogy,“ *Commentary*, March 1996. ↑

[81] Jeane J. Kirkpatrick, „A Normal Country in a Normal Time,“ *The National Interest*, Fall 1990, p. 40–44. ↑

[82] Trenin, *Getting Russia Right*, p. 9–10. ↑

[83] Krastev, *Russia vs. Europe: „The Sovereignty Wars.“* ↑

[84] Trenin, *Getting Russia Right*, p. 9–10. ↑

[85] Leonard and Popescu, „A Power of Audit of EU-Russia Relations,“ p. 13. ↑

[86] Krastev, *Russia vs. Europe: „The Sovereignty Wars.“* ↑

[87] По думите на Иван Кръстев: „Приятелски настроените към Кремъл олигарси могат да притежават английски футболни клубове, а представителите на руската средна класа да пътуват свободно в Европа, но на международните компании не им е позволено да използват природните ресурси на Русия, а родните критици на Кремъл са гонени от европейските столици,“ Ivan Krastev, *Russia as the 'Other Europe,' in Russia in Global Affairs*, no. 4 (October/December 2007). ↑

[88] Nathan and Gilley, *China's New Rulers*, p. 236. ↑

[89] Както казват двама изследователи на проблема: „В диктаторските държави вместо да бъде двигател на демократичните промени, икономическият растеж понякога може да бъде използван за утвърждаване на потисническите режими.“ Bruce Bueno de Mesquita and George W. Downs, „Development and Democracy,“ *Foreign Affairs* 84, no. 5 (September/October 2005), p. 78, 85. ↑

[90] Minxin Pei, *China's Trapped Transition: The Limits of Developmental Autocracy* (Cambridge, Mass., 2006). ↑

[91] Реч на президента Владимир Путин по време на 43-тата Конференция за сигурността в Мюнхен, 10 февруари 2007 г. ↑

[92] Както отбелязва президентът на Естония, днес Русия е в „лоши отношения с всички демократични държави, които граничат с нея“, и в „добри отношения с недемократичните страни“. Реч на президента Томас Хендрик Илвес в университета в Тбилиси, 8 май 2007 г. ↑

- [93] Yong Deng and Fei-Ling Wang, eds., *China Rising: Power and Motivation in Chinese Foreign Policy* (Lanham, Md., 2004), p. 10. ↑
- [94] Katrin Bennhold, „New Geopolitics Personified,” *International Herald Tribune*, January 24, 2008, p. 10. ↑
- [95] Реч на президента Владимир Путин по време на 43-тата Конференция за сигурността в Мюнхен. ↑
- [96] Fei-Ling Wang, „Beijing’s Incentive Structure: The Pursuit of Preservation, Prosperity and Power,” in Deng and Wang, *China Rising*, p. 22. ↑
- [97] Trenin, *Getting Russia Right*, p. 3. ↑
- [98] Anna Smolchenko, „Putin Lashed Out at West and Domestic Critics at Election Rally,” *International Herald Tribune*, November 21, 2007. ↑
- [99] Cooper, „The New Liberal Imperialism.” ↑
- [100] Shambaugh, *Modernizing China’s Military*, p. 298. ↑
- [101] Реч на президента Владимир Путин по време на 43-тата Конференция за сигурността в Мюнхен. ↑
- [102] Робърт Купър, *Разпадането на нациите*. Обсидиан, С., 2004, с. 81–82. ↑
- [103] Shambaugh, *Beautiful Imperialist*, p. 274. ↑
- [104] Реч на президента Владимир Путин по време на 43-тата Конференция за сигурността в Мюнхен. ↑
- [105] Leonard and Popescu, „A Power Audit of the EU-Russia Relations,” p. 8. ↑
- [106] John W. Garver, *China and Iran: Ancient Partners in a Post-Imperial World* (Seattle, 2007), p. 101. ↑
- [107] Цитирано пак там, с. 103. ↑
- [108] Руският външен министър Сергей Лавров, „The Present and the Future of Global Politics,” *Russia in Global Affairs*, no. 2 (April/June 2007). ↑
- [109] Вж. Mohan, „India and the Balance of Power.” ↑
- [110] Liu Xuecheng, „Blueprint for Asian NATO,” *People’s Daily*, June 3, 2004. ↑
- [111] Като пренебрегнем факта, че Сингапур не е демокрация. Hisane Misake, „‘Axis of Democracy’ Flexes Its Military Muscle,” *Asia Times*, March 31, 2007 (online). ↑
- [112] Реч на министър-председателя Шиндзо Абе пред Парламента на Индия, Делхи, 22 август 2007 г. ↑
- [113] Adrian Bloomfield, „Putin Praises Strength of ‘Warsaw Pact 2,’” *Daily Telegraph*, August 20, 2007. ↑
- [114] ШОС включва и Киргизстан, който не е автокрация. ↑
- [115] Wayne Arnold, „Southeast Asian Pact Exposes Rifts,” *New York Times*, November 21, 2007. ↑

- [116] Вж. доклада на Pew Global Attitudes Project, „Global Unease with Major World Powers,“ издаден на 27 юни 2007 г., с. 40. ↑
- [117] Judy Dempsey, „Germany Looks to Asia, at China's expense,“ International Herald Tribune, November 20, 2007. ↑
- [118] Вж. доклада на Pew Global Attitudes Project, „Global Unease with Major World Powers,“ издаден на 27 юни 2007 г., с. 42–43. ↑
- [119] Lawrence Wright, *The Looming Tower: Al-Qaeda and the Road to 9/11* (New York, 2006), p. 24. ↑
- [120] Пак там, с. 47. ↑
- [121] F. Gregory Gause III, „Can Democracy Stop Terrorism?“ *Foreign Affairs* 84, no. 5 (September/October 2005), p. 69; Bernard Lewis, *The Middle East* (London, 2000), p. 337. ↑
- [122] Martine Bulard, „India's Boundless Ambitions,“ *Le Monde Diplomatique*, January 2007 (online). ↑
- [123] Вж. доклада на Pew Global Attitudes Project, „Global Unease with Major World Powers,“ p. 41. ↑
- [124] Интервю с Никола Саркози за Radio Europe–1, 4 май 2007 г., цитирано от РИА Новости, Москва, 7 май; интервюто със Саркози е публикувано и в *The National Interest*, 1 юли 2007 г. ↑
- [125] Именно това предрече Уилям Уолфорт преди десетилетие. Вж. William C. Wohlforth, „The Stability of a Unipolar World,“ *International Security* 24, no. 1 (Summer 1999). ↑
- [126] Lavrov, „The Present and the Future of Global Politics.“ ↑
- [127] Gary G. Sick, interview by Bernard Gwertzman, *Foreign Affairs*, January 23, 2007 (online). ↑
- [128] За една от най-подробните дискусии относно световните тенденции, противоречащи на прогнозите за балансиране, вж. Keir A. Lieber and Gerard Alexander, „Waiting for Balancing: Why the World Is Not Pushing Back,“ *International Security* 30, no. 1 (Summer 2005). ↑
- [129] В една своя статия от 1999 г. Самюъл П. Хънтингтън говори за „еднополюсна система с една суперсила и няколко големи сили“. Той очаква това да е кратък преходен период към истинска многополюсност. Samuel P. Huntington, „The Lonely Superpower,“ *Foreign Affairs* 78, no. 2 (March/April 1999). ↑
- [130] Niebuhr, *The Irony of American History*, p. 133. ↑
- [131] За най-доброто и най-оригинално изложение по този въпрос, вж. Reuel Marc Gerecht, *The Islamic Paradox* (Washington, D. C., 2004). ↑
- [132] За предупредителна забележка относно различните теории за етапите на демократично развитие, вж. Thomas Carothers, „The 'Sequencing' Fallacy,“ *Journal of Democracy* 18, no. 1 (January 2007). ↑

[133] Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace* (New York, 1948), p. 20. ↑

[134] Reinhold Niebuhr, „American Power and World Responsibility,“ *Christianity and Crisis*, April 5, 1943, in D. B. Robertson, ed., *Love and Justice: Selections from the Shorter Writings of Reinhold Niebuhr* (Cleveland, 1967), p. 200. ↑

Край

Читателите на „Завръщането на историята и краят на мечтите“ са прочели и:

- 5,3 *100-те най-влиятелни личности в историята на човечеството* от Майкъл Харт (*The 100: A Ranking of the Most Influential Persons in History*, 1978) —
  - txt.zip (370 KiB)
  - fb2.zip
  - epub
- 6 *История на Втората световна война* от Базил Лидъл Харт (*History of the Second World War*, 1971) —
  - txt.zip (907 KiB)
  - fb2.zip
  - epub

Авторско право

- © 2008 Робърт Кейган
- © 2008 Гергана Цветкова, превод от английски

